

47

Cypriani
Soary
Ars Rhetorice

IN ORATIONEM
M. T. CICERONIS
PRO C. RABIRIO PERDVEL-
LIONIS REO
Federici Ceruti Veronensis
COMMENTARIUS.

VERONÆ, M D LXXXIX.
Apud Hieronymum Discipulum.

BARTHOLAMÆO VITALI
IVRIS VTRIVSQ. PERITISS.
ATQVE EQVITI DIGNISS.

Federicus Cerutus S. D. P.

NON immerito
fortasse admira
ri possent ij, qui-
bus difficillime
persuaderi pōt,
inter bonos faci
le conciliari amicitia posse, nisi
quanta sit virtutis præstantia,
hoc est animi pulcritudo, multis
iam innotuisset: non enim una
illa ratione, quæ nobis cum bru-
tis communis est, ad amandum
impellimur; quia scilicet quisq;
A 2 sui

sui similem appetat: alia sane
potior est; & quam quisq; in se
ipso persape experitur: nam ex
multis, quos cernimus, eos potis-
simum, qui alijs forma praestant,
ita cogimur amare, ut, quod poe-
ta ille de Ero dixit, pulcritudine
gravius sauciemur, quàm acuta
sagitta. Quod si hac corporis ve-
nustas, quæ tamen si nimia est,
summa est persape miseria, tam
facile in sui amorem allicere
nos potest, quid de illa veneran-
da animi formositate, qua nihil
pulcrius, venustius nihil, nihil
denique amabilius, dici, aut ex-
cogitari potest, existimabimus?
Mediusfidius sicuti hac tantum
pollet,

pollet, ut sine ipsa corporis illa
instar floris, colore destituti, penè
oblangueat, ita etiam pluris fa-
ciendam, & longe laudabiliorem
esse, cogimur fateri. Hinc est, qd
qui oclusis corporis oculis sapien-
tia luminibus animi alicuius pul-
critudinem inspiciunt, hac ipsa
arctè adeò obstringuntur, ut ab
ea non diuturnitate temporis ul-
la, non ullis locorum intervallis
disiungi, aut euelli ulla ratione
possint. Testis egomet mihi, tu
quoque Bartholamæe integerri-
me, tibi esse potes: etenim tu opi-
nionem de me quadam impulsus,
ego vero tui animi praestantia,
singulariq; virtute inflammatus,

ex qua vera animi pulcritudo na-
scitur, ita multis ab hinc annis
amicitiam inter nos conciliaui-
mus, ut semper à nobis san-
ctissime fuerit exulta. De me
loquar: nam cum primum de
facie te noui, tuosq; suauissimos
sermones degustare cepi, existi-
maui, te eum esse, qui amandus
mihi esses, quòd scilicet omnium
amore esses dignissimus: qua qui-
dem in re non meum me fefellit
iudicium; tot enim sunt deinde
hominum sapientiu consecuta sen-
tentia, quæ illud comprobarunt,
ut & mihi ipsi non parum gau-
deam, & tuæ felicitati gratuler
plurimum. Quanquam enim
olim

olim valde optabam, ut perpetuo
tua mihi consuetudine iucundis-
sima perfrui liceret, quia tamen
illa tui animi integritas excelsa
aliquo loco sita esse cupiebat, illa
etiam tua eximia legum peritia
maius aliquod theatrum, in quo
conspici posset, expetere videba-
tur, cum primum utriusque de-
claranda tibi data est potestas, fa-
cile tuum à nobis discessum tu-
li: videbam si quidem, fore tem-
pus, in quo probitas, doctrina cõ-
iuncta, doctrinaq; probitate exor-
nata, uberrimos tibi tandem fru-
ctus esset allatura: Quod ita eue-
nit Deo optimo adiuvante: is. n.
quod tua animi sensa penitus

perspecta haberet, intelligeretq;
iam inde à teneris te totum in
hoc fuisse, ut quod bonū, æquūq;
esset, id optimarum disciplinarū
cognitione, ductūq; assequeris.
Municipij Maternensis admini-
strationem tuæ fidei, integritati,
doctrinæq; credi voluit. In qua
si mihi penitus propositum esset
ostendere, qualem te præbueris,
quanta cum integritate te gesse-
ris, quàm diligenter, quàm pa-
tienter forum egeris, quanta cū
dexteritate forenses controuer-
sias diremeris, quàm cumulate
omnibus satisfeceris, & iurisdic-
tionis illius ornamenta pene
amissa in pristinum nitorem re-
dege-

degeris dies potius sanè, quàm
oratio me deficiat. Sed quid hæc
commemorabo? quasi vero latif-
sime nō peruagata sit fama, quæ
te omnibus laudibus circumfluen-
tem ex illa administratione toti
pene Italia indicarit: cuius rei
testimonio non modo potest esse,
quod illa administratio tibi fue-
rit prorogata, sed ter etiam om-
nium ciuium consensu deman-
data. Unde amabò hoc, nisi quod
intelligerent, in iure dicundo te
ita alterum suscipere, ut alterū
minime defereres: in iudicijs fe-
rendis eam esse tuam tum leni-
tatem, tum etiam seueritatem,
utramque tamen integritate in-
cre-

credibili conditam, ut nulla gratia variaretur, nullone precio posset corrumpi: quæ ut summa sit iudicis laus, ita rara, ita difficilis, ut in solo prudente, vereq; sapiente sita esse videatur: non enim temere ferendum est iudicium; sed multa sunt animo lustranda; vita patroni consideranda, quo consilio res tuendas suscipiat, quas suscipiat, et ut paucis absolvam, an dicentes, & causas agentes eorum sint e numero, qui perfricata frontis homines repulsam pati turpe non esse putent: Hac, tu Bartholamæe, dum singula perpenderes, effecisti, ut te Municipes illi tanquam è cœlo

lo virum delapsum esse putarēt, te unum suspicerent, te ubiq; locorum comitarentur, & abeuntem magistratu publico munere honoris ergo non modo te ornarent, sed alij plausu, quidam laudibus, non nulli lacrimis etiam sint prosecuti: videbantur enim subuereri, ne te discedente tranquillitas illa, qua ipsis diu perfrui datum fuerat, magna ex parte imminueretur, aut nimia aliqua licētia penitus adimeretur: Quæ pauca cum de te commemoro, his tu fortasse aures occludes, & meum esse, putabis, qui nimio amore impulsus maiora, quàm quæ sint, effingam. Sed patere quæso, ut

ut, qui virtuti tuae honos debetur, cum ego illi praestem; non enim magis amore impellor, quam veritate adducor: immo nisi quid de tua illa animi praestantia, singularique virtute attigissem, invidus non tibi amicus existimari potuissem. Nam qui possum ego silentio praeferre, quae de te principum virorum opinione, & iudicio sunt confirmata? qui subiticebo, quam grata Gulielmo III. Gonzaga Mantuanorum Duci Excelso fuerit illa morum tuorum suauitas, quam iucundus animi tui candor, quam admirabilis in iudicandis controuersijs usus, prudentia, doctrina, & iustitia?

Ille

Ille cum se in Benacensem regionem reficiendi animi gratia contulisset, tuoque hospitio esset usus, tanta letitia persundebatur, dum te forum agentem perspiceret, te tanto amore est complexus, dum equitatem tuam intelligeret, ut cum non semel de te cum municipibus illis perhonorificos sermones habuisset, discendens etiam te publice annulo, insigni gemma exornato, tanquam suae in te benevolentiae testimonio donauit; quam cum deinde cunctis testatorem esse vellet, Mantua te penitus inscium misso diplomate, aureis litteris conscripto, equitem creauit, quo facto facile indicauit,

uit, te eum esse, quem viri principes omnes, hoc est sui similes, bonorum quouis genere exornent: nec vero dubitandum est, quin, quo animo esset in te, vberius etiam indicaturus fuisset, si lucis usura diutius perfrui potuisset: ea si quidem de te animo conceperat, quæ ad sue ciuitatis statum conseruandum peropportuna fore videbat. Hac ego libenter scribo, ut intelligas, tibi eam oblata fuisse in oppido illo occasionem amplificandæ dignitatis, & ibi te tot honoribus auctum, ea denique tibi ornamenta tributa, quæ à multis in celeberrimis urbibus expetita, pauci tamen ea sint adepti:
mibi

mibi vero letandum, qui cum te semper plurimum amauerim, te nunc laudibus florentem videam: et ex tuis laboribus eos fructus percipere, quibus ad tranquillam vitam degendam contentus esse potes: quod ut tibi contingat, utque te in patriam quamprimum incolumen recipias, à Deo, bonorum omnium fonte, assidue precabor. Interim, ut huius tanti gaudij, quo mirifice sum persusus, certus es, utque posteris testatum relinquere meum in te singularem amorem, summamque obseruationem, tibi dicare volui Commentarium in Orationem M. Tullij Ciceronis pro C. Rabirio Perduellio-

duellionis reo ; quem adprime
tibi conuenire putabam : nam
cum per tot annos iudicia exer-
cueris , ut qui in causis agendis
egregie oratoris munere sint fun-
cti , planè posses perspicere , officij
tui ratio admonere me videba-
tur , ut hoc tibi deberetur munus-
culum , quippe qui facillimè iu-
dicaturus esses , an tantum arti-
ficiū , quo in illo defendendo usus
fuit Cicero , elicere , & in adole-
scentium utilitatem , qui facul-
tati oratoriae vacarent , potuerim
explicare . In tui gratiam pro-
dibit etiam in lucem , quæ olim
doctissimè à Paulo Manutio
Italicè scripta fuit disputatio de
Ora-

Oratoris officio , & de quinque
Rhetoricæ partibus , quam tuo
monitu , rogatuq; latinam feci ,
ut Italici sermonis expertibus
hac etiam in parte esset consul-
tum . Hæc qualiacunq; sint , tu
Bartholamæ , vir optime , æqui ,
boniq; consules , & , me eum esse ,
existimabis , à quo (si plus uirium
fuisset) maiora proculdubio esses
accepturus . Vale . Verona.

B

AR-

COMMENT. IN ORAT.
ARGUMENTVM.

ON est consilij nostri, quibus olim improborum ciu-um causa fluctibus Romana Respubl. fuerit iactata, nunc ostendere; remque altius repetere, vnde scilicet deduci posse videatur huius orationis argumentum. Quare hoc vno contenti erimus, admonuisse, interitu C. Memmij, viri integerrimi, in vrbe tumultus excitatos esse. Hunc consulatus petito rem, quod actionibus suis aduersaturum iudicabat, seu quod C. Glauciae, viri turpissimi, & omnium leuissimi, comperitor esset in Prætura (vt auctor de viris illustribus scribit, vel vt Liuius placet, & Orosio, in consulatu) L. Apuleius Saturninus tertium tribunus plebis designatus, necandum curauit. Quo facto summa cum indignatione populi comitia dissoluta sunt. Saturninus autem plurimum sibi timens, comitantibus ipsum facinorosis quibusdam hominibus in Capitolium confugit. Coss. C. Marcio & L. Valerio Flacco negotium datur, vt imperium populi R. maiestati que conseruetur: qui armati Saturninum adoriuntur: maximoque astu fistulas, quibus aqua suppedi tabatur Iouis optimi Maximi templis, præcidi iubet Marius: cum Saturninus

C. RABIRII PERDV. REO. 3
turninus, Glaucia, caterique in deditionem se dederunt. Hos Marius in Curia seruandos dedit; atque cum his agere decreuerat. Sed populus eo irumpens, eos inuasit, in illoque armorum strepitu Saturninus lapidibus obrutus iacuit. Glaucia vero ceruix fracta. Annis autem quadraginta post T. Labienus, nepos Q. Labient, in eo tumultu itidem cum Saturnino interfecti, suasu Caesaris C. Rabirio Perduellionis diem dixit. Accusabat autem, Saturninum a Rabirio interfectum fuisse. Sed a seruo Q. Crotonis (vt quibusdā placet) fuerat interfectus. Huius quidem caput Rabirium per Comitia in ludibrium circumtulisse, scribit auctor de viris illustribus. Hac itaque oratione defenditur a Cicerone.

QVID ESSET PERDVELLIO.

NICOLAUS Grucchijs, qui de Comitij Romanorum libros, summa doctrina refertos, scripsit, Ciceronis testimonio pluribus libro primo disputat, non idem esse maiestatis crimen, & perduellionis: illudque fuisse docet, hostium duces pecunia liberare, aut priuatum hominem dei sui hostium duces seruare incolumes: perduellionis autem, ciuem Romanum contra ius liberari, sibi legibus, Porcia maxime, & Semproniana concessis, in ciuem tollere, aut securi percutere,

COMMENT. IN ORAT.

cutere, aut in Latomias conicere. Non idem etiam fuisse maiestatis crimen, & Perduellionis ex eo probatur, quod quaestio illa, quae erat de crimine maiestatis, à prætore exercebatur; hæc vero Perduellionis à populo iudicabatur: quamuis à T. Labieno, Rabirii accusatore, ratio hæc obseruata non fuerit: sed more, qui sub Regibus seruabatur, Duumuiros à Prætoribus sortiendos, curauerit, ut ex hac ipsa oratione apparet. Hoc autem crimen iudicari solitum fuisse Centuriatis Comitibus, aperte patet ex Valerio Max. lib. 6. cap. 5. & Cicerone pro domo sua: nec non lib. 3. de Legibus; ubi scribit, nihil videri omnino actum fuisse de se, propterea quod Clodius ipsum Ciceronem tributis Comitibus reum Perduellionis fecerat.

DE STATV, ET GENERE CAUSÆ.

VIDERE est circa orationis medium, Ciceronem totum in hoc esse, non ut interfecit a Rabirio Saturninum neget, quod falsum esse Hortensius, illius patronus, docuerat antea: sed ut hoc iudicibus ostendat, iure, nec ne interfecit sit. Quocirca statimur, non coniecturalem esse statum, ut nonnulli existimant, sed iudicalem, & ut à Fabio vocatur, Qualitatis: quem Græci dixerunt Δικαστοσύνην. Est autem ex ea iurisdic-

C. RABIRII PERDV. REO.

risdicialis status parte, quæ assumptiua vocatur, ut legentibus facile apparet. Genus causæ porro quale sit, nulli non notum; quod enim Perduellionis Rabirius reus fiat, à Ciceroneque defendatur, iudiciale dicitur.

DE EXORDIO.

QVOD Rabirii cogitationes, consiliaque spectant eò, ut intercluderet omnes seditionum vias, eoque nomine reus factus esset, ipsum quidem ab aliquo defendi debere, honestati consentaneum videbatur. Res porro cum ita sit, hoc habuit exordium, ut videatur è visceribus causæ, quæ hic à Cicerone tractatur, erutum: nec melius exordia iudicialia interdum, præsertim in rebus honestis, omitti solere: sed profectò obseruant oratores, ut cum illo uti possent, non omitterent: nam in illo, & pro infelicibus misericordiam, & metum nonnunquam adhibere solebāt, ut hic artificiosissime fecisse videtur Cicero: qui etiam hoc exordium ab officio suo deducere voluit; ne scilicet videretur, priuata aliqua utilitate, sed publica Rabirii patrocinium suscepisse: resque illas exordii virtutes adeo eleganter immiscet, ut hoc concinnius videri nihil possit: & ut rem grauissimam esse ostendat, Deos immortales precatur, ut sibi adesse velint.

COMMENT IN ORAT.

DE NARRATIONE.

SCRIBIT Cicero de Oratore, fuisse consilii, in iudiciis quando narrandum esset, aut non esset: quippe si res nota esset, nec dubium, quid gestum esset, narratio non adhibebatur. Quare quod ante ab Hortensio acti fuisset causa, qui etiam factam narrare poterat, ita ut res nota esset, nulla hic à Cicerone narrationem adhiberi, videbis.

DE CONFIRMATIONE, ET
CONFUTATIONE.

NATURA, & tractatione, utilitateque duae partes sunt coniunctae: dum enim aduersariorum rationes infringimus, videmus, nostras confirmare. Hic quidem ita connexae sunt, ut tamen Confutatio Confirmationem ante eat: quod Oratoris prudentia in hac causa sic exigere videbatur. In hac obseruabis, Ciceronem crimina quaedam, Rabirio obiecta, summa cum dexteritate expedire, additis etiam provinciarum testimoniis.

DE PERORATIONE:

PERORATIO quidem huius orationis non
tota

C. RABIRII PERDY. REO. 7
tota legitur, quod temporis iniuria, ut pleraque alia, perierit: sed tamen coniectare licet, qualis illa fuerit, cum totus ardere videatur Cicero. Itaque oratoris munus expleuisse videtur, quod est, in Peroratione tonare, fulgurare, & affectus iudicibus mouere.

DE ELOCUTIONE.

HUIUS orationis stylus vehemens admodum est, quod ita esse, indicant res, verba, figurae sententiarum, & verborum, nec non numerus. Res vehementer commiserandae, verba translata, figurae sententiarum, admodum illustres, numerus concinnus. Sed audi Ciceronem, qui in libris de oratore sic scribit. Ius omne retinendae maiestatis Rabirii causa continet. Ergo in omni genere amplificationis exarsimus. Existimamus autem, Lectorem admonendum, orationem hanc earum esse in numero, quas Cicero consul habuit, & quarum meminit in Epistolis ad Atticum; cuius haec sunt verba. Curaui, ut meae essent orationes, quae consulares nominarentur: quarum una est in Senatu kal. Ianuarii: altera ad Populum de lege Agraria: tertia de Othone, quarta pro Rabirio: quinta de proscriptorum filiis, &c.

ORATIO.

L T si, Quirites, non est mea consuetudinis initio dicendi rationem reddere, qua de causa quengue defendam; propterea quod cum omnibus ciuibus in eorum periculis semper satis iustam mihi causam necessitudinis esse duxi; tamen in hac defensione capitis, fama, fortunarum omnium C. Rabirij proponenda ratio videtur esse officij mei. propterea quod, qua iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum debet videri. Nam me cum amicitia vetustas; tum dignitas hominis; tum ratio humanitatis; tum mea vita perpetua consuetudo ad C. Rabirium defendendum est adhortata. tum vero, ut id studiosissime facerem, salus reip. Consulare officium; Consulatus denique ipse, mihi vna vobiscum cum salute reip. commendatus, coegit. Non enim C. Rabirium culpa delicti; non invidia, vitæque turpitudine, non denique veteres, iustæ, grauesque inimicitie ciuium in discrimen capitis vocauerunt; sed ut illud summum auxilium maiestatis, atque Imperij, quod nobis a maioribus est traditum, de Rep. tolleretur: ut nihil post hac auctoritas Senatus, nihil consulare Imperium; nihil consensio bonorum contra pestem, ac perniciem ciuitatis valeret. Iccirco in his rebus

C. RABIRII PERDV. REO.

rebus euertendis vnus hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est. Quamobrem si est boni Consul, cum cuncta auxilia R. P. labefactari, conuellique videat, ferre opem patriæ, succurrere salutis fortunisque communibus, implorare ciuium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere: est etiam bonorum, & fortium ciuium, quales vos omnibus R. P. temporibus extitistis, intercludere omnes seditionum vias; munire præsidia Reip. summum in Consulibus Imperium; summum in Senatu consilium putare: ea qui secutus sit, laude potius, & honore, quam pena, & supplicio dignum iudicari. Quamobrem labor in hoc defendendo præcipue meus est, studium vero conseruandi hominis commune mihi vobiscum esse debet. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam; neque a Tr. Pl. susceptam, neque a Consule defensam, neque ad Populum R. esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quam ut nullam sit posthac in Re P. publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem, & audaciam; nullum extremis Reip. temporibus perfugium, & præsidium salutis. Quæ cum ita sint, primum quod in tanta dimicatione capitis, fame, fortunarumque omnium fieri necesse est; ab loue optimo maximo; ceterisque dijs, deabusque immortalibus, quorum ope, & auxilio multo magis hæc

12 COMMENT. IN ORAT.
re officium: in quibus causis enumerandis obser-
ua incrementum. Cum autem beneuolentia (ut
in Partitionibus docet) concilietur a meritis, di-
ginitate, & a virtute, hac sibi eam comparare stu-
det: non dissimile illud Actione prima in Ver-
rem. Adductus sum, iudices, officio, fide, miseri-
cordia, multorum bonorum exemplo, veteri con-
suetudine: & cetera. PERPETVA consuetudo] Qua
cum viros honestos defenderim semper, neminem
vero accusauerim, multorum amicitias mihi co-
ciliani. Sine enim vlla accusatione Cicero vitam
transegerat, quod tum periculosum, tum ignomi-
niosum esset. Vide Quintil. lib. 12. cap. 7. Scribit
tamen Plutarchus in Lucullo, id accusandi stu-
dium vel sine priuata occasione, haud ignobile
fuisse; quinimo plurima delectatione eos mirari,
laudareque iuuenes consuevere, quos scelestis, ac
flagitiosis hominibus, cum feris generosos carulos,
acerrime cernerent incumbentes. CONSULA-
TVS denique] Videtur hoc dicere: quo tem-
pore consulari dignitate me affecistis, eodem etiam
Reipub. salutem cum illa mihi commendastis: ea
dem igitur dignitas, quae exigit, ut Reipublice sa-
luti sit consulum, me quoque adhortatur, ut huius
titulum suscipiam, ac defendam, qui ob patriae salu-
tem, viros perniciosissimos ab illa amouere, cona-
tus est. Non enim C. Rabirium] Depulsio figu-
ra, *ἀποβολή* græce dicitur, de qua Quint. lib. 9.
cap.

C. RABIRII PERDV. REO. 13
cap. 3. ea cum amplificatione quadam uti sole-
mus, purgationisq; misericordie conuenit, ut hoc in lo-
co. Non inuidia] Qua illi inuideatur; nam viro-
que modo dici inuidiam, & quæ inuidemus, &
qua nobis inuidetur, cernere est apud Ciceronem
Tusculana 4. ILLVD summum auxilium] Totam
accusationem videtur transferre in eas res, & qui-
bus summa in Reipub. derivabat utilitas. Colli-
git itaq; ut antea, attentionem, commemoratq;
ea, quæ in illo Saturnini tumultu euenerant, & ad
que, veluti ad sacram ancoram, in rebus trepidis
Romana Respub. confugere solebat. AVCTO-
RITAS Senatus, consulare imperium] Mandat
Senatus, ut saluti communi consulatur, consules
iubent, ut ad arma contra flagitiosos homines con-
curratur. CONTRA pestem] periculosissimos viros:
metaphora, qua sapissime viuit Cicero, cum de
improbis loquitur. SENECTVS, infirmitas, soli-
tudo] Patios ab hominis ætate, & conditione;
aetate ingrauescente, paupertate oppressi, assinita-
te nulla solitudo valet plurimam ad commouendum
animos in hoc indiciali genere. QUANOEREM
si est boni] *ἄξιός ἐστι* Petio: quarta exordij pars,
illustrata argumento à pari. Si Consul es, ferre
opem patriæ, est etiam bonorum, & fortium ci-
uium, intercludere omnes seditionum vias. Obser-
ua interm, ut his verbis consolare officium ora-
toriè describat. REIPUBLICÆ temporibus] Pe-
riculis

14 COMMENT. IN ORAT.
xculis Reipublicæ; quod etiam strenue præstite-
runt in Ciceronis consulatu, quum Catilina, vir
nefarius, Reipub. statum euertere, conatus est: Ci-
ceroni siquidem mandarunt; vt prospiceret, ne
quid detrimenti Respublica caperet. INTER-
CLUDERE] Tunc autem intercluduntur seditio-
num viæ, cum nulli datur occasio innadendi in
natus interficiendi ciues, & omnia conturbandi in
Republica; quod fecisse visus est. L. Saturninus,
metaphora satis nota. STVDIVM vero conseruan-
di] Distributio: meum est defendere, vestrum con-
seruare. Sic enim existimare] Videntur hic ei-
dem repeti, quæ superius fuerant exposita, cum
amplificatione tamen personarum, Tribuni pleb.
consulis, populi Romani. Totus autem hic locus
attentionem polcere videtur. POST hominum
memoriam] Elegans dicendi modus, & attentio-
ni mirifice conueniens. Rebus magnis attentio-
nem fieri, notum est, vt hic: & pro Roscio Ame-
rino. His de rebus tantis, tamque atrocibus, ne-
que satis commode me dicere, neque satis graui-
ter conqueri, neque satis libere vociferari posse, in-
telligo; & in Oratione pro L. Flacco. Non estis
de Lydorū, aut Mysorum, aut Phrygum, qui huc
compulsi, concitatiq; venerunt, sed de vestra Re-
publ. iudicaturi, de ciuitatis statu, de communi sa-
lute, de spe bonorum omnium. Est autem obser-
uatione dignissima magnitudo, grauitasque huius
exordii

C. RABIRII PERDV. REO. 15
exordii, quam adhibuisse Ciceronem in rebus
grauioribus, & publicis, cernere possumus. NE-
QUE a tribuno plebis] Videtur hæc gradatio quæ-
dam: a Tribuno plebis susceptam, a consule de-
fensam, ad Populum delatam: vt Tribunorum ef-
fer suscipere, consulum defendere, populi dein-
de iudicare, in quibus de patriæ salute ageretur.
Intelligit autem. T. Atium Labienum, qui Tri-
bunus pleb. diem dixerat. C. Rabirio. VT nu-
lum sit post hac] Discant adolescentes, in exordiis
vt conlueuissent Oratores amplificatione. quod
docuit Cicero in Partitionibus, cum scripsit: mul-
ta ex amplificatione posse ad principiorum præ-
cepta transferri: Res publicæ temporibus persua-
sum] Quale extat illud ad C. Marium consulem,
cum ei mandatum est, vt obuiam iretur Saturni-
no, viro perditissimo. AB Ioue optimo Maximo]
Valerius Maximus, Prisci Oratores ab Ioue Opti-
mo. bene orsi sunt. Vergil. lib. 11.
Præfatus diuos solio Rex insit ab alto.
Vide seruium: quod hic Cicero facit: tametsi per-
titionem dicat in Diuinatione in Q. Cecilium:
Si quid ex vetere aliqua oratione Iouē ego Opti-
mum Maximum: vt hic Ciceronem non pudeat
religionis, cum de patriæ salute agatur; imo, cum
hæc Oratio probitatem Oratoris indicet, pluri-
mum auctoritatis ad persuadendum habere, sciē-
dam est. IOVE Optimo Maximo] Existimare pos-
sumus

16 COMMENT. IN ORAT.
sumus, Ciceronem in his æmulatum esse Demo-
sthenem: qui in Oratione de Corona sic exorsus
est: πρῶτον μὲν ὅτι ἀδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὐχ-
ραι πάσαις καὶ πάσαις. Id est, imprimis quidem,
viri Athenienses, Deos, deasque omnes obsecro.
quod itidem Homerica imitatione explicatum
videtur.

Κέλνυτέ μιν πάντες τὰ θεοὶ, Πασαὶ τὰ θεαῖαι.
Dii, deabusque] Attende hoc invocandi genus,
nam cum voce illa, cæterisque Diis, Deas etiam
intelligere potuisset, expressius tamen, deas dicere
voluit: causa fortasse ea fuit, quam Servius lib. 8.
adfert, enatrans illud.

Amphitryoniadæ magno cæterisque Diis.
Eodem modo locutus est pro Cornelio. Ut ab
Ioue Optimo Maximo, cæterisque Diis, deabusque
omnibus opem, auxiliumque petamus. DEINDE
vos quirites] Petitio, affectuum plena, qua simul
cum benevolentia, attentionem quoque sibi conci-
liare studet: attributis valde aptissimis vitur, cui
sericordia, Sapientia.

ORATIO.

NUNC quoniam, T. Labiene, diligentia mea
temporis angustiis obstitisti, meque ex comparato,
& constituto spatio defensionis in semihora curricu-
lum corgisti, parebitur, & quod iniquissimum est, accu-

17 C. RABIRII PERDV. REO.
accusatoris conditioni; & quo t miserrimum, inimi-
ci potestati: quanquam in hac præscriptione semibo-
ra, patroni mihi partes reliquisti, Consul is ademi-
si: propterea quod ad defendendum prope modum
satis erit hoc mihi temporis, verum ad conqueren-
dum parum. Nisi forte de locis religiosis, ac de lu-
cis, quos ab hoc violatos esse dixisti; pluribus ver-
bis tibi respondendum putas. quo in crimine nihil
est unquam abs te dictum, nisi a C. Macro obicteum
esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demivor, me-
minisse te, quid obiecerit C. Rabirio Macro inimicus;
oblitum esse; quid æqui, & iurati iudices iudicaverint.
An de peculatu facto, an de tabulario incenso longa
oratio est expromenda? Quo in crimine propinquus
C. Rabirii iudicio clarissimo C. Curtius pro virtute
sua est honestissime liberatus; ipse vero Rabirius non
modo in iudicium horum criminum, sed ne in tenuis-
simam quidem suspicionem verbo est unquam voca-
tus. An de sororis filio diligentius respondendum
est? quem, ab hoc necatum esse, dixisti; cum ad iudi-
cij moram familiaris faneris excusatio quaereretur.
Quid enim est tam verisimile, quam caviorem huic
sororis maritum, quam sororis filium fuisse? Atque
ita caviorem, ut alter vita crudelissime priuaretur;
cum alteri ad prolationem iudicij biduum quaereretur.
An de servis alienis, contra legem Fabiam retentis,
aut de civibus Romanis, contra legem Porciam rev-
beratis, aut necatis plura dicenda sunt? cum tanto
C flu-

18 COMMENT. IN ORAT.
studio C. Rabirius totius Apuliæ singulari voluntate Campaniæ vicinitatis ornetur: cumque ad eius propulsandum periculum nō modo homines, sed prope regiones ipsæ conuenerint, aliquanto etiam Latini excitatæ quā ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationē comparem; quod est in eadem multæ irrogatione præscriptum, hunc nec suæ, nec alienæ pudiciæ pepercisse? Quin etiam suspicor, eō mihi semihoræ Labieno præstitutam esse, ut ne plura de pudiciâ dicerem. Ergo ad hæc crimina, quæ patroni diligentiam desiderant, intelligis, mihi semihoræ istam nimium longam fuisse; illam alteram partem de nece Saturnini nimis exiguam, atque angustam esse, voluisti: quæ non oratoris ingenium sed Consulis auxilium implorat, & flagitat.

EXPLANATIO.

NVM quoniam] Conuersa oratione sua ad delatorem Labienum, crimina, C. Rab. r. o. obiecta, diluere aggreditur: ac ut accusatorem in ordium magis adducat, de illo conqueritur, quod breue temporis spatium ad dicendum dederit. DILIGENTIÆ meæ] Ad patroni munus diligentia in defendendo cliente in primis spectare videtur, qua qui non vitur, illi utcumque deesse videtur, & fraus quædam existimatur; quod lege vetum

C. RABIRII PERDV. REO. 19
tum fuerat. Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto. CONSTITVTO [spatio] Quod spatium, & ad accusandum, & ad defendendum dari solitum aut à consule, aut à Trib. plebis obseruauimus: atque ita comparatas fuisse huiusmodi leges temporum præstitutorum, ut reus sesqui alteras habeat horas: ita ut si Accusatori sex darentur, Reo nouē. Sic in causa Milonis Accusator duas, Reus tres, idest sesqui alteram habuit: naturalis enim fauor pro laborantibus. Hic quidem conqueritur, in breue spatium se redactum esse: Annotauit Paullus Manutius in Perduellionis iudicio, Accusatorem fortasse habuisse potestatem præscribendi temporis, rei defendendi. QVAM hac in parte] μέρ σμος. Distributio. Hic enim singulis rebus proprietates distribuuntur, de hac, vide, quid scribat Rutilius. CONSVLIS ademiisti] Spatium enim mihi consuli non satis ad conquerendum datur, ad ostendendumque, quā inuistè accusetur Rabirius, qui Reipublicæ saluti consultum cum esse uoluerit, furori perditionum hominum se obiecit: cuius rei causa à se accusatus, nunc a me consule defendendus est. Nisi forte] Correctio, cum Ironia, qua etiā alia crimina, præter quam Perduellionis, ut leuia, nulliusque ponderis non modo refellit, sed & aspernatur. DE locis Religiosis] Quæ erant, in quæ illati fuerant mortui. Ac de lucis] Qui pro-

pe deorum templa consecrabantur: Hos licebat interdum collucare, idest succidere; sacrificio prius peracto, cuius formulam Cato de re rustica recitat. **IN QVO** ego demitor] Rhetoricorum tertio docebat Aristoteles, criminationes dissolui posse a rebus, ante iudicatis, ostendendo, accusatos, innocentes tamen deinde repertos esse: qua ratione nunc utitur Cicero. **AN** de peculatu] Quod est furtum publicum: hoc autem crimen, latum à regibus, aut saltem primis cōsulibus, opinatur Carolus Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum. **PROPINQVVS. C. Rabirii**] Hanc affinitatem statim declarat Cicero. **CV** ad iudicij moram] Annota morem; non licuisse, aliquē vocari in ius, qui familiare sanus diceret, aut mor tuo parentaret. **LEGEM Fabiam**] Huius meminit Vlpianus, Paullus etiam Manutius de legibus Romanis: Irrogabatur autem vi huius legis Plagiarius interdum grauior capitis pœna, interdum leuior, personarum, & rerū habita ratione. **CONTRA legem Portiam**] In qua duo hæc capita erant. Si quis magistratum verberaret, necaretur ciuē Romanum: sed exilium irrogari ab eo permittebatur. **SINGVLARI** voluntate Campaniacus à testibus. Videre autem est apud Ciceronem Actione septima in Verrem, Romanos olim publicis commendationibus reos subleuare solitos fuisse. **NAM** quid ego] Orationis vberitatem anno-

annota; dum enim obiecta crimina diluit, orationem non modo variat, sed & amplificat, quod est proprium Oratoris. **MYLTÆ** irrogatione perscriptum] Tertia Accusatione perfecta, accusator tum rogationem scriptam promulgabat, in qua crimen, & pœnam, multamue comprehendebat. Quem autem damno afficiebant, idest pecunia condemnabant, in iis multæ nomen usurpabant: unde illa, pecunia iudicare, pecunia, anquirere, multam dicere, multam irrogare, fluxerunt. **DE** pudicitia dicerem] Quanta dexterritate obiectum crimen in aduersarium retorquet, animaduerte: ut ipsa reiectione nihil aptius oratori euenire posse, quivis credat: nam ubi Aristoteles nos docet viam diluendi criminis, præcipit, ut animaduertamus, num qui criminatur, ex illorum sit numero, qui, culpam illam admisisse, credantur, aut nunc, aut primum. **ERGO** ad hæc crimina] Locum de criminibus obiectis concludit; ad alium, qui erat, de Saturnino interfecto, & qui consulis auxilium implorabat, orationem suam conuertens.

O R A T I O.

NAM de Perduellionis iudicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii: quod utinā, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac Reptu sustulissim. utinam quod ille cri-

33 COMMENT. IN ORAT.

men esse vult, proprium testimonium meae laudis esset. Quid enim optari potest, quod ego mallet, quam me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primum est maiorum nostrorum, Quirites, qui expulsis Regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiae retinuerunt, deinde multorum virorum fortium; qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. Quamobrem propter nostrum tandem, Labiene, popularis es? tu ne, qui ciuibus Romanis in concione ipsa carnificem; qui vincula adhiberi putas oportere, qui in campo Marcio comitijs Centuriatis auspicio in loco crucem ad ciuium supplicium defigi, & constitui iubes: an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto? qui expiandum forum P. R. ab illis nefariis sceleris vestigijs esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, inuiolatum corpus omnium ciuium R. integrum ius libertatis defendo seruari oportere? popularis vero Tr. Pl. custos, defensorque iuris, & libertatis. Portia lex virgas ab omnium ciuium Ro. corpore amouit, hic misericors flagella retulit. Portia lex libertatem ciuium licitorum eripuit, Labienus, homo popularis, carnifici tradi didit: C. Gracchus legem tulit, ne de capite ciuium Ro. iniussu vestro iudicaretur, hic popularis a duumviris iniussu vestro; non iudicari de ciue R. sed indicta causa ciuem Romanum capitis condemnari cogit.

C. RABIRII PERDV. REO. 23

git. Tu mihi etiam legis Portiae; tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modo supplicijs inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem huius populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque haec tua, quae te hominem clementem, popularemque delectant. I licitor, colliga manus: quae non modo huius libertatis, mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numae Pompilij, sed Tarquinij superbissimi, atque crudelissimi Regis: ista sunt cruciatus carmina; quae tu homo lenis, ac popularis libentissime commemoras; caput obnubito; arbori infelici suspendito. quae verba, Quirites, iam prius in hac Repu. non solum tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis oppressa sunt. an vero, si actio ista popularis esset, & si ullam partem aequitatis haberet, aut iuris C. Gracchus eam reliquisset; scilicet tibi gravem dolorem patui tui mors attulit, quam C. Graccho fratris? & tibi acerbior eius patui mors est, quem nunquam vidisti, quam illi eius fratris, qui cum concordissime vixerat? & similis viri tu dilexeris patui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: & par desiderium sui reliquit apud P. R. Labienus iste patui vester, quis quis fuit, ac Ty. Gracchus reliquerat: an pietas tua maior, quam Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia?

24 COMMENT. IN ORAT.
quæ si in illo minima fuissent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur. Cum uero his rebus omnibus C. Gracchus omnes uicerit, quantum interuallum tandem inter te, atque illum interiectum putas?

EXPLANATIO.

QVOD utinam] Optio. de qua Cicero tertio de Oratore. CRUCEM decampo] Pœna Perduellionis erat acerbissima, nempe mortis: ut in P. Horatio, & hic in C. Rabirio, quibus crux, & in Spu. Cassio, & M. Manilio, quibus saxum fuit propositum, apparet. SED ista laus] Reiectio a personis, & maiorum auctoritate. QVI expulsis regibus] Anno post reges exactos populus iudicio sui dominus constitutus est: Si quidem latum est, ut populus consulibus damnatos ad populum prouocasset. Hæc Sigonius de antiquo iure ciuium romanorum lib. 2. NON acerbitate suppliciorum] Quæ erant, aut securi percutiendo, aut infelici arbori suspendendo, idest in crucem agendo, præcedente utrumque verberatione, aut de Saxo Tarpeiorum de robore præcipitando, aut in culeo insutum in profluentem proiciendo, aut denique lequeo gulam frangendo. QVA MORTEM] Diluit, quod à Labieno fuerat obiectum, Cice-

C. RABIRII PERDV. REO. 25
Ciceronem nempe populo inimicum esse, quod iudicium perduellionis sustulisset Argumentum est a repugnantibus; repugnat enim, aliquem populatorem esse, & eundem ciuibus carnificem adhibere. QVI ciuibus romanis] Labieni factum a circumstantiis, & adiunctis in odium adducit, suum vero mirifice commendat Cicero. QVI in campo martio] Legendus est Nicolaus Græchius de Comitibus. R. qui omnia tibi explicabit, quæ in Campo Martio fierent, ubi scribit, locum centuriatis Comitibus destinatum fuisse campum Martium: Comitibus tamen, quibus de Manlio Capitolino iudicatum est, ex Campo Martio in Lucum Petilinum translata sunt. Causam ostendit Linius lib. 6. Dec. primæ. AVSPICATO in loco] Ex Lini uerbis lib. 3. Dec. primæ apparet, Comitibus nulla haberi potuisse, nisi in loco inaugurato: hoc est, ab Auguribus ad eam rem dicato, & consecrato. Lini hæc sunt verba. Igitur Tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere: eo magis, quod & augures iussos adesse ad Regillum lacum, fama exierat, locumq; inaugurari, ubi auspicato cum populo agi posset, ut quicquid Romæ ui Tribunitia rogatum esset, id comitibus ibi abrogaretur. CONTAGIONE carnificis] Visum est admonere, esse viros non indoctos, qui censent, carnifices, cum reos ad supplicium ducebant, seruos & peregrinos,

nos, tintinnabulos gestasse, ad conuocandam plebem, vel summouendam, sortasse, ne contaminaretur. Hinc tintinnaculi viri apud Plautum in Truculento. quo in loco scribit Lambinus ex auctoritate Turnebi, qui ad supplicium ducebantur, tintinnabula gestasse: obsequendum autem est, anthitesti, seu contentione incūdā fieri orationem, quod in Partitionibus docet Cicero. **PORCIA** lex] Sallustius in Oratione Cæsaris. Quamobrem in sententiam non addidisti, uti prius verberibus animaduertetur in eos? an quia lex Porcia vetat? Cicero etiam superius. **LICTORI** eripuit, carnisici tradidit] Hic Cicero veluti per anthitesim comparat, carnisicem cum lictorem: Ambigitur a multis, quid a carnisice lictor differret, & hac de re scribit quædam Franciscus Polletus lib. 5. Historiæ fori Romani cap. 14. **C. Gracchus**] **C. Sempronius Gracchus**, iuris plebis retinentissimus, has leges in Tribunatu tulit: vnam, ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur: alteram, ut qui magistratus indicta causa in Cinem R. animaduertisset, de eo populi questio constitueretur: tertiam, ne quis coiret, conueneret, quo quis iudicio publico circumueneretur. Hic primæ meminit Cicero. **A. DVVMVIRIS**] Latet hic quid nescio, quod quidem non sic sto maco dictum est. Itaque sciendum, sub regibus Duumuiros crimen Perduellionis iudicare soli-

tos fuisse: deinde vero hæc iudicandi ratio mutata fuit, & ad populum translata. Quare uides, quā acriter in Labienum Citero inuehatur, qui cum profiteatur, se popularem esse, legitimum iudiciorum morem immutavit, & ad Duumuiros reduxit. Hi autem, ut scribit Suetonius in Cæsare, & Dio lib. 37. fuerant. **C. Cæsar**, & **L. Cæsar**: hoc autem argumento erat, populo inimicum esse Labienum. **INDICTA** causa] Id est sine iudicio, Citero pro domo sua. Nego potuisse iure publico, legibus ijs, quibus hæc ciuitas vitur, quenquam ciuem ulla huiusmodi calamitate affici sine iudicio. Non dissimile illud apud Virgilium lib. 7.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis.

Tu mihi etiam] Colligita dissimilitudine, & cōparatione aliorum uiro-um, Labienum minime popularem esse: annota autem prænomen, **Tu**, sæpius per anaphoram repetitum, quantum valeat ad augendam Labieni improbitatem. **VIOLARE**] Violare, tentare, commutare, mira verborū concinnitas, **A**syntheton, **I**socolon, Similiter desinens, **NAMQVE** hæc tua, quæ te hominem] Ex doctrina Aristotelis hæc dicuntur: qui Rhetoricorum primo docebat, cum ab accusatore lex aliqua obijcitur, quæ amplius in usu non sit, tunc laborandum esse oratori, ut id notum fiat: & hac ratione usus est in Maniliana, dum contra Hortensium

28 COMMENT. IN ORAT.

sum disputaret: & pro M. Cælio. Verum hæc genera virtutum, non solum in moribus nostris, sed vix iam in libris reperiuntur. I LICTOR] Disputat Valgius apud Gellium eosdem viatores cū lictoribus esse, virtutis testimonio Ciceronis huius loci: sed alios fuisse viatores à lictoribus, certum est: quando, & quomodo instituti fuerint lictores, Vide Liuium lib. 1. per prosopopeiam autē hîc Labieni crudelitas in odium adducitur. ARBORI infelici] Sic Catullus de Annalibus Volusi.

Infelicibus usulanda lignis.

Quæ arbores infelices dicantur, apud Macrobiū leges. TENEBRIS luce] Quantum ornamentū orationi afferant Anthitera, similiter cadentia, & Hoc colon, vides: atque etiam, ad improbanda Labieni facta, quantum valeant. AN vero] Argumentationem nunc aliam aggreditur Cicero, quæ omnino probare vult, actionem hanc popularem non esse: hanc autem elegantissime illustrat adiunctis personarum, dolore mortis, consuetudine, amore, dignitate, animo, cōsilio, auctoritate, & eloquentia, quibus omnibus grauior redditur Oratio. Scilicet tibi grauiorem DOLOREM] Negatio cum Ironia Sic Virgilius.

Scilicet is superis labor est.

Videtur argumentum a maiori. CONCORDISSIME vixerat] Pathos per comparisonem, Tu numquam

C. RABIRII PERDV. REO. 29

numquam illum vidisti, cum illo ille concordissime vixerat. DESIDERIVM] De Gracchis apud Plutarchum in Gracchis leges. AN PIETAS] Pietas erga fratres etiam dicitur, Cicero 2. de Inventionē erga parentes, & alios sanguine coniunctos, esse testatur. Hæc autem interrogatiuncula valent ad refellendam Labieni obiectionem, qui Ciceroni respondere poterat: Et si hanc Gracchus iudicio persecutus non sit, non tamen, hæc actio popularis non est. Cui Cicero respondet; Voluit quidem Gracchus, at, se non posse, intellexit. AN eloquentia] Cicero in Bruto de C. Graccho loquens: noli putare, quenquam, Brute, pleniorē, & vbetiorem, ad dicendum fuisse hoc idem ei tribuebatur a Cornelio Tacito in Dialogo de Oratoribus: huius immaturo interitu Lurinas literas magnum damnum fecisse, testatur ibidem Cicero.

O R A T I O.

S E D moretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quàm in eius concione carnifex consisteret: quem non modo foro, sed etiam cælo hoc, ac spiritui Censoriæ leges, atq; vrbis domicilio cavere voluerunt. hic, se popularem dicere, audent, me alienū à commodis vestris: cum iste omnes & suppliciorū, & verberum acerbitates, non ex memoria vestra,

38 COMMENT. IN ORAT.
ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis,
atque ex Regum commentariis conquirit? Ego
omnibus meis opibus, omnibus consilijs, omnibus di-
ctis, atque factis repugnari, & restiterim crude-
litati. Nisi forte hanc conditionem vobis esse vul-
tis, quam serui, si libertatis spem propositam non
haberent, ferre nullo modo possent. Misera est igno-
minia iudiciorum publicorum, misera multatio bo-
norum, miserum exilium; sed tamen in omni calami-
tate retinetur aliquod vestigium libertatis; mors de-
nique si proponitur, in libertate moriamur: Carni-
fex vero, & obductio capitis, & nomen ipsum cru-
cis absit, non modo à corpore civium Ro. sed etiam à
cogitatione, oculis, auribus: harum enim omnium
rerum non solum euentus, atque perperissio, sed etiam
conditio, expectatio, mentio ipsa deniq; indigna ciue
R. atq; homine libero est. an vero seruos nostros ho-
rum suppliciorum omnium metu dominorum beni-
gnitas una vindicta liberabit, nos à verberibus, ab
vinco, à crucis denique terrore neque res gesta, neque
acta atas, neque vestri honores vindicabunt?
Quamobrem fateor, atque etiam T. Labiene, prosi-
teor, & prae me fero, te ex illa crudeli importuna
non tribunitia actione, sed Regia meo consilio, virtu-
te, auctoritate esse depulsum. qua tu in actione, quā-
quam omnia exempla maiorum, omnes leges, omnē
auctoritatem Senatus, omnes religiones, atq; auspi-
ciorum publica iura neglexisti, tamen à me haec in
hoc

C. RABIRII PERDV. REO. 39
hoc tam exiguo meo tempore non audies: liberum
tempus nobis dabitur ad istam disceptationem. Nunc
de Saturnini crimine, ac de clarissimi patris tui mor-
te dicemus. Arguis, occisum esse à C. Rabirio L.
Saturninum, & id C. Rabirius multorum testimonijs,
Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum
esse docuit: Ego autem, si mihi esset integrum, susci-
perem hoc crimen, agnoscerem, confiterer; utinam
hanc mihi facultatem causa concederet; ut possē
hoc predicare, C. Rabirij manu L. Saturninum hostē,
P. R. interfectum. Nihil me clamor iste commouet,
sed consolatur: cum indicat, esse quosdam ciues im-
peritos, sed non multos. nunquam mihi credite P.
R. hic, qui silet, Consulem me fecisset, si vestro cla-
more perturbatum iri, arbitraretur. quanto iam le-
uior est acclamatio? Quin continetis vocem indicem
sultitiae vestrae, testem paucitatis? libenter inquam
confiterer, si uere possem; aut etiam si mihi esset in-
tegrum C. Rabirij manu L. Saturninum esse occisum,
& id facinus pulcherrimum esse, arbitrarer. Sed
quoniam id facere non possum; confitebor id, quod ad
eandem minus ualebit, ad crimen non minus. Confi-
teor, interficiendi Saturnini causa C. Rabirium arma
cepisse. Quid est Labiene? quam à me grauiorē con-
fessionem; aut quod in hunc maius crimen expellat?
Nisi uero interesse aliquid putas inter eum, qui ho-
minem occidit, & eum, qui cum telo occidendi homi-
nis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit; ar-
ma

32 COMMENT. IN ORAT.
ma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non
possunt, si, arma iure sumpta, concedis, interfectum
iure concedas, necesse est.

EXPLANATIO.

Sed moreretur prius] Patet, ex hoc loco, carnificem non modo ciuem non fuisse, sed nec eidem in vrbe domicilium habere licuisse: assumitur autem hic sententia, cur ita Graechus iudiciū Perduellionis omiserit. Hic se popularem] ibidem perstat Cicero, & idem popularitatis argumentum tractat, & amplificat personarum collatione. Valet hæc amplificatio ad augendum Labieno odium; ubi vides, orationis ideam eam esse, quæ valde efficax sit, ad affectus mouendos, & in hoc regnare Ciceronem, in confesso est. REGVM commentarijs] Anger rei atrocitatem regum nomine, quod odiosum omnino erat apud Romanos. EGO omnibus] Locus a Dissimili; ut idem, qui paulo post sequitur: MISERA est omnino conditio] In hac periodo duo verba sibi suspecta fuisse, vir doctissimus M. Antonius Muretus testatur variatum lectionum lib. 8. cap. 9. SED tamen in omni calamitate] Quod dixit, extenuat: id facit, quò, grauius Labieni scelus esse, appareat. id vero per comparisonem fieri debere ab eo, qui aduersariū vrget, ratio ipsa docet. OBSERVATIO] Hoc

C. RABIRII PERDV. REO. 33
Hoc est vnum ex verbis, suspectis Mureto: malebatq; obnuptio; ut conveniret cum carmine illo: Caput obnuptio, infelici arbori suspectio; quæ lectionem comprobavit deinde Paullus Manutius. CONDITIO] Alterum verbum, de quo dubitat Muretus: conditio; malebat: valet denuntiatio: est autem condicere, veteri lingua denuntiare. VNA vindicta] Docet Cicero in Topicis manifestationem tribus modis celebrari solitam fuisse: censu, vindicta, & testamento: Vindicta manutiebantur serui, cum dominus serui caput lignea virgula feriebat ijs verbis: Liber esto: mentio de vindicta sit apud Persium Satyra 5. *Vindicta postquam meus a patre recessi,*
Cur mihi non liceat, iussit quodcumque voluntas?
Habet eadem in codice de vindicta, libertate: Nos a verberibus] Prudenter hoc in loco Paullus Manutius admonet de supplicij ordine, quo perduellionis damnati afficiebantur. QVAM ORDEM fateor] Labieni calumniam concludit, eaq; breuiter repetit, quæ superius contra ipsum attulerat. Mæo consilio] Annota hæc, quibus qui sit præditus, is suspiciendus erit: consilio, quo res quælibet suscepimus: virtute, cuius ope ab incerto non desistimus: in multis enim recte sententibus, fortitudo desideratur: auctoritate, qua facilius suscepta conficere possumus. NVNC de Saturnino] Ad consatationem tandem, quæ præcipua

34 COMMENT. IN ORAT.
pua huius orationis pars erat, accedit Cicero, quā
optatione figura munire uidetur. VIRI clarissi-
mi] Quinti Labieni, quē superius dixit, quis hic
fuit, ut hic, Ironiam esse, appareat liquido. Q.
Hortensio defendente] In eadem causa pa-
troni plures esse poterant: raro plures, quā sex,
vltatum quatuor. Peditius in argumento pro
Scauro; defenderunt Scaurum sex Patroni, cum
ad id tempus raro quisq. pluribus, quam quatuor
vteretur. SVSCIPEREM] Articulus cum incre-
mento, quo fiduciam suam ostendit Cicero. NI-
HIL me clamor] Audisne in dicendo Ciceroni ad-
uersam populi acclamationem obtigisse? quam au-
thoritate dicentis sedari posse, docet idem Cicero
de Oratore. Obseruat autem hic, quod in Partitio-
nibus docuerat, nempe, si interuentus alicuius, aut
interpellatio, aut ab Aduersario dictum aliquid,
& maxime in petorando dederit occasionem no-
bis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte,
ne derelinquamus. QVANTO iam leuior] Con-
sulis dicentis auctoritatem maximam fuisse, appa-
ret. Hic etiam tertium modum variandae oratio-
nis obseruat, cuius meminit in Partitionibus; nem-
pe cum imperamus, quod fit aut simpliciter, ut
hoc in loco, aut per Ironiam, ut pro Milone; exci-
tate, excitare eum si potestis, ab inferis. QVIN
continentis] Loci huius meminit Quintilianus
de Pronuntiatione. CONFITEOR interficiendi] Se-

C. RABIRII PERDV. REO. 35
Secundus modus dissoluendae criminationis, cu-
ius meminit Aristoteles Rhetor. 3. hincque; cum fa-
ctum concedimus, sed contendimus, vel non esse
pernitiosum, vel non iniquum. Hic Cicero dispu-
tat, factum laudabile, & gloriosum esse, non autē
iniquum. Sic pro Milone contendebat, maximis
potius premis, quā vlla poena dignum esse. Si
interfici] Hic tota defensio causae posita est. Si
Saturnini interitus iniustus, & arma iniusta, sed
arma iniusta non sunt, nec igitur interitus: maior
probabitur auctoritate Senatus.

O R A T I O.

FIT S.C. ut C. Marius L. Valerius Consules ad-
hiberent Tr. Pl. & Praetores, quos eis videretur; ope-
ramq. darent, ut imperium P. R. maiestasq. conserua-
retur: adhibent omnes Tr. Pl. praeter Saturninum;
praeter Glauciam: Qui Rempu saluam esse uellent,
arma capere, & se sequi iubent; parent omnes. ex
aedijs, armamenta iisque publicis arma Po. R. C.
Marius Consule distribuente dantur. hic iam, ut omit-
tam cetera, de te ipso, Labiene, quaero; cum Saturni-
nus Capitolium teneret; armatus esset; una C. Gla-
ucia Saufeius, etiam ille ex compedibus, atque er-
gastulo Gracebus; addam, quoniam ita vis, eodem
Q. Labienum patrum tuum; in foro autem C. Ma-
rius, & L. Valerius Flaccus Conss. post cunctus Se-
natus,

36 COMMENT. IN ORAT.
natus, atque ille Senatus, quem etiam vos ipsi, qui
hos. P. C. qui nunc sunt in inuidiam vocatis, quod fa-
cilius de hoc Senatu detrabere possitis, laudare con-
suevistis; cum equester ordo; at quorum equitum Ro-
dij immortales; patrum nostrorum, atque eius ætatis;
que tum magnam partem Reipu. atq; omnem digni-
tatem iudiciorum tenebat: cum omnes omnium ordi-
num homines, qui in salute Reipu. salutem suam
repositam esse arbitrabantur, arma cepissent; quid
tandem C. Rabirio faciendum fuit: de te ipso inquam,
Labiene, quero. cum ad arma Coss. ex S. C. voca-
issent; cum armatus M. Æmilius, Princeps Senatus,
in comitio constitisset: qui cum ingredi vix posset, non
ad insequendum sibi tarditatem pedum; sed ad fugien-
dum impedimento fore putabat: cum denique Q. See-
nola, confectus senectute, prepeditus morbo; mancus,
& membris omnibus captus, ac debilis, hastili ni-
xus, & animi vim, & infirmitatem corporis osten-
deret; cum L. Metellus, Ser. Galba C. Serranus P.
Rutilius C. Fimbria Q. Catulus omnes, qui tume-
rant Consulares pro salute communi arma cepissent;
cum omnes Prætores, cuncta nobilitas, ac iuuentus
accurreret, C. & L. Domitius L. Crassus Q. Muti-
us C. Claudius M. Drusus; cum omnes Octauii, Me-
telli, Iulij, Cassii, Catones, Pompeij, cum L. Philip-
pus, L. Scipio; cum M. Lepidus; cum D. Brutus; cum
hic ipse P. Seruilius, quo tu Imperatore, Labiene, me-
ruisti; cum hic Q. Catulus admodum tum adolescens;
cum

C. RABIRII PERDV. REO. 37
cum hic C. Curio; cum denique omnes clarissimi viri
cum Consulibus essent, quid tandem C. Rabirium fa-
cere conuenit? Vtrum inclusum, atque abditum la-
tere in occulto, atque ignauiam suam tenebrarum, ac
parietum custodijs tegere; an in Capitolium pergere,
atque ibi se cum tuo patruo, & cæteris ad mortem
propter vitæ turpitudinem confugientibus congrega-
re? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scenola:
cum bonis denique omnibus coire non modo salutis,
verum etiam periculi societatem? Tu denique, La-
biene, quid faceres tali in re, ac tempore? cum igna-
mia ratio te in fugam, atque in latebras impelleret,
improbitas, & furor L. Saturnini in Capitolium ar-
cesseret? Consules ad patriæ salutem, ac libertatem
vocarent? quam tandem auctoritatem, quam vocem,
cuius seclam sequi, cuius imperio parere potissimum
velles? patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit.
Quid pater, qui cum? quid propinqui vestri, Equites
Romæ? quid omnis præfectura, regio, vicinitas vestra?
quid ager Picenus vniuersus? Vtrum Tribunitium
furorem, an Consulare auctoritatem secutus es?
Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo
prædicas, neminem vnquam adhuc de sese esse con-
fessionem. nemo est vnquam inuentus tam profligatus,
tam perditus, tam ab omni non modo honestate, sed
etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capi-
tolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester
patruus: fuerit, & fuerit nulla desperatione rerum
sua-

suarum; nullis domesticis vulneribus coactus; indu-
xerit eum L. Saturnini familiaritas, ut amicitiam pa-
trio praeponeret. ideo ne oportuit, C. Rabirium de-
sistere à Repub? non comparere in illa armata multi-
tudo bonorum; Consulum voci, atq; imperio non obe-
dire? Atqui videmus, haec in rerum natura tria fuisse;
ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut
lateret. Latere mortis erat instar turpissimi: cum
Saturnino esse furoris, & sceleris; virtus, & hone-
stas, & pudor cum Consulibus esse cogebat. hoc tu
igitur in crimen vocas, quod cum ijs fuerit C. Rabi-
rius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset, tur-
pissimus se reliquisset? At C. Decianus, de quo tu
saepè commemoras, quia cum hominem, omnibus in-
signem notis turpitudinis, P. Furium accusaret, sum-
mo studio bonorum omnium queri est ausus in con-
cione de morte Saturnini, condemnatus est, & Sex.
Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suae,
condemnatus est. Statuerunt Equites R. illo iudicio,
improbum ciuem esse, & non retinendum in ciuitate,
qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine, aut
mortem eius honestaret, aut desidia imperitorum
misericordia commoueret; aut suam significaret imi-
tanda improbitatis voluntatem. Itaq; mihi mirum
videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam tu
habes, inuenieris. Nam Sex. Titio damnato, qui
istam habere auderet, inuentus est acmo. Quod tu si
audisses, aut si per aetatem scire potuisses, nunquam
profecto

profecto istam imaginem, quae domi posita pestem,
atq; exilium Sex. Titio attulisset, in rostra, atque in
concione attulisses; nec tuas unquam rationes ad
eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titij afflictam
nauem, & in quibus C. Deciani naufragium fortu-
narum videres. Sed in his rebus omnibus impru-
dencia laberis: causam enim suscepisti antiquiorem
memoria tua: qua causa ante mortua est, quam tu
natus esses: qua in causa tu te profecto fuisses, si per
aetatem esse potuisses, eam causam in iudicium vocas.
An non intelligis, primum quos homines, & quales
viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quod
ex ijs, qui viuunt eodem crimine in summum pericu-
lum capitis arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem
capitalem admisit, quod arma contra L. Saturninum
tulit, huic quidem offeret aliquam deprecationem
periculi aetas illa, qua tum fuit. Q. vero Catulum pa-
trem huius, in quo summa sapientia, eximia virtus,
singularis humanitas fuit, M. Scaurum illa grauita-
te, illo consilio, illa prudentia, duos Mutios, L. Craf-
sum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum pra-
sidio fuit; quorum in hac ciuitate longe maxima con-
silia, atque ingenia fuerunt: ceteros pari dignitate
praeditos custodes, gubernatoresq; R. P. quemadmo-
dum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis
viris, atq; optimis ciuib; Equitibus R. dicemus, qui
tum una cum Senatu salutem R. P. defenderunt? quid
de tribunis arijs, ceterorumque ordinum omnium
homini-

COMMENT. IN ORAT.

hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de ijs omnibus, qui Consulari imperio paruerunt, loquor? De ipsorum Consulum fami, quid futurum est? L. Flaccum, hominem cum semper in Reip. tum in Magistratibus gerendis, in sacerdotio, ceremonisque, quibus praeerat, diligentissimum nefarii sceleris, ac parricidij mortuum condemnabimus? Aliumgemus ad hanc labem, ignominiamque mortis etiam C. Marij nomen? C. Marium, quem vere patrem patriae, parentem inquam nostrae libertatis, atque huiusce Reip. possumus dicere, sceleris, ac parricidij nefarii mortuum condemnabimus? Etenim si C. Rabirio quod ijt ad arma, crucem. T. Labienus in campo Martio desigendam putavit, quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? At si fides Saturnino data est, quod abs te scivissime dicitur, non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit, idemque violavit, si in fide non stetit. Quae fides, Labiene, qui potuit sine S. C. dari? Adeo ne hostes huiusce urbis, adeo ne ignarus es disciplinae, consuetudinisque nostrae, ut haec nescias: ut peregrinari in aliena civitate, non in tua Magistratum gerere videre? Quid iam ista C. Mario, inquit, nocere possunt; quoniam sensu & vita caret: ita ne vero? tantis in laboribus. C. Marius periculisq; vixisset, si nihil longius, quam vita termini postulabant; ipse, atque animo de se, & gloria sua cogitasset? At ergo cum omnium rabiles hostium copias in Italia sudisset, atque obsidione Romae libera-

C. RABIRII PERDV. REO.

berasset, omnia sua secum una moritura, arbitrabatur. Non est ita, Quir. neque quisquam nostrum in reip. periculis cum laude, ac virtute versatur, quin spe posteritatis fructuq; ducatur. Itaque cum multis alijs de causis virorum bonorum mentes divinae mihi, atq; aeternae videntur esse, tum maxime, quod optimi, & sapientissimi cuiusque animus ita praesentit in posterum; ut nihil, nisi sempiternum spectare, videatur. Quapropter equidem & C. Marij, & ceterorum virorum sapientissimorum, ac fortissimorum civium mentes, quae mihi videntur ex hominum vita ad Deorum religionem, & sanctimoniam demigrasse, testor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non secus, ac pro patrijs fanis, atque delubris propugnandum putare. Ac si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minus strenue caperem, quam illi pro communi salute ceperunt. etenim, Quirites, exiguum nobis vitae curriculum natura circumscripsit, immensum gloriae. Quare si eos, qui iam de vita decesserunt, ornabimus, iustior nobis mortis conditionem relinquemus. Sed si illos, Labiene, quos iam videre non possumus, negligis, ne ijs quidem, quos vides, consuli putas, oportere? Neminem esse dico ex ijs omnibus, qui illo die Romae fuerint, quem tu diem in iudicium vocas, pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit. Omnes ij; quorum tu ex aetate coniecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis C. Rabirij nomine citantur.

42 COMMENT. IN ORAT.
tantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam
fecisset, non supplicium deprecaver, sed præmium po-
stulare. Etenim si Scæne seruo Q. Crotonis, qui oc-
cidit L. Saturninum libertas data est; quod Equiti R.
præmium dari par fuisset? Et si C. Marius quod fistu-
las, quibus aqua suppeditabatur I. O. M. templis
ac sedibus præcidi imperarat, quid in elinio capito-
lio improborum ciuium.

EXPLANATIO.

FIT Senatus consultum] Desiderari viden-
tur hic ea, quæ Cicero commemorauerat ad pro-
bandum, iure sumpta esse arma. C. MARIUS, I.
Valerius] Anno DCLIII. ab V. C. hi consules
fuerunt, ut testatur Cassiodorus, & Obseques: fuit
autem hæc seditio 6. Martii Consulatu. Vide Ca-
rolum Sigonium in fastis cōsularibus, qui totam
hanc rem fusius tractat. VT imperium populi
R.] Summa hæc erat Senatus consulti, & hac ute-
bantur in rebus trepidis. ADHIBENT omnes]
Habes hic imaginem tumultus urbani, elegantis-
sime descripti; diligentiaque illius, quæ ab iis ad-
hiberi conlueuerat, qui munus publicum, hoc est
dignitatem consularem, sustinerent. PRÆTER
Glauciam] Quem prætorem tum fuisse, ostendit
apertissime Cicero in Bruto iis verbis: Is prætor
eodem die, quo Saturninus Tribunus plebis Ma-
rio

C. RABIRII PERDV. REO. 43
rio, & Flacco Coss. publice est interfectus, homo
simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius im-
probitatem ueteres Atticorum comædiæ notaue-
runt; legendum autem est, Prætores præter Glau-
ciam; quod admonuit Sebastianus Corradus ali-
quot ab hinc annis: eandem lectionem agnoscit
Paullus Manutius. C. GLAVCIA] Longe post ho-
mines natos improbissimū vocat hunc in Bruto,
sed peracutum, & calidum; cum primisq; ridicu-
lum. C. SAVVEIVS] Hunc quæstorem fuisse, scri-
bit Appianus: qui cum sitim ferre non posset, ob
intercisos tubos, aquam in Capitolium ducentes,
suadere cepit, ut Capitolium incenderetur. ILLI
ex compedibus] De quo sic Appianus scribit lib.
I. Apuleius in tertium deinceps annum tribu-
nus pleb. reffectus est, addito collega fugituo quo-
dam, qui se Gracchi maioris iactabat filium, vul-
go hominum cupide suffragante ob ipsum Grac-
chi desiderium: & hunc primo initi magistratus
die periisse, paulo post scribit: ut miter, Paullum
Manutium dicere, cum Saturnino quidem fuisse,
sed non occisum, scribere Appianum. Huius
etiam meminit Valerius Maximus; Auctor de ui-
tis illustribus, & Florus, quem sine tribu, sineq;
nomine fuisse, ait. IN foro autem. C. Marius]
Elegantissima Hypotyposi comparat inter se di-
uerlas partes, eorum nempe, qui patriam diuexa-
rent, & eorum, qui eandem saluam esse volebāt.

COMMENT. IN ORAT.

ATQVE omnem iudiciorum tenebat.] Præter Appianum, Paterculum, & Pædianum, qui, C. Gracchum a Senatoribus ad Equites iudicia trātulisse, scribunt, Varro etiam lib. 4. de Vita populi R. id confirmat iis verbis, ut profert Nonius, Gracchus Senatui inimicus equestri ordini iudicia tradidit, ac bicipitem civitatem fecit, discordiarum civilium fontem. QV ID tandem. C. Rabirio] Adeo causa honestati confidit Cicero, ut hoc in loco reiectione, siue, communicatione petat ab Aduersario, quid C. Rabirio faciendū esse existimarit; Cum boni omnes arma pro patriæ salute cepissent, nonne & Rabirius arma capere debuit? M. ÆMILIUS] Huius gesta leges apud auctorem de viris illustribus cap. LXXII. ceterū quis esset princeps Senatus, nemo mea quidem sententia diligentius, accuratiusq; disputat Paulo Manutio lib. de Senatu pagina 24. qui etiam huius loci meminit, & assert rationem, quare Cicero non dixerit, M. Æmilius, homo consularis, sed princeps Senatus. Onustum etiam Panuinum in suis fastis legere poteris. PRÆPEDITVS morbo] Pedum, quod ita esse facile apparet ex lib. 1. de Oratore: cum ita dicat: Id meis pedibus concedi certe est æquius: eodem libro; Crassus eius valetudinem infimissimam vocat. CONSULARES tum] Hoc ad augendum factum valet; hi enim spectatq; virtutis erant ob gestos ab ipsis consulatus

RC. ABIRII PERDV. REO.

fulatus, hos ferè omnes nominat etiam Philipp. 8. atq; viros clarissimos vocat. P. SERVILIUS] Hunc P. Servilium, cognomine Vatia fuisse, existimo: qui consul anno DCLXXIII. cum Appio Claudio pulchro: & de quo in fragmento Capitolino P. SERVILIUS VATIA. C. F. QUIPOSTEA ISAVRICVS APPELLATVS EST. de eius triumpho ex Cilicia, & ramphilia meminit Carolus Sigonius in fastis consularibus, & Claudianus in primo in Eutropium.

Indomitos curru Servilius egit Isauros.

Q. CATVLVM] Huic, collegæ suo matium Cimbricæ victoriæ gloriam, communicasse prodit Cicero Tusculana prima: de eius triumpho mentionem fecit Iuuenalis Satyra 8. CONGREGARE, & coire] Hæc sibi inuicem respondent; ut etiam turpitudine, & periculi societas, contraposta videntur. Hinc suavis efficitur Oratio; quam totam affectus plenam audis. QV ID omnis præfectura] De præfecturis legendus est Carolus Sigonius de antiquo iure Italiæ cap. 11. 12. 13. 14. non paucas fuisse in piceno præfecturas, ostendit Cæsar lib. 1. de bello Ciuili. cum inquit: piceni cunctæ præfecturæ, & hic Cicero. FVERIT, & fuerit] *ἐν τῇ ποτὴ* figurat: permissio, Concessio: hæc autem mitissime conuenit exprobandi, & abiicienti curam: atque adeo perbelle hac utitur Cicero, ut etiam fortasse ironice per-

46 COMMENT. IN ORAT.

perstringat obiter Labieni inopiam, eumq; de rebus domesticis male constitutum fuisse, ostendat: verbo duplicato illustris fit oratio. VT amicitia patriæ] Irrisione quadam hæc dicuntur, nihil enim patriæ salutis, ac incolumitati anteponendum. AT QV] videmus] Tribus propositis, quæ necessario præstanda erant ipsi Rabirio, duo excludit, tertium autem cum honestate coniunctum esse vult: plurimum autem pōderis, & auctoritatis in his uerbis inest: iccirco oratio redditur probabilis, vt docemur in partitionibus; sumitur autem defensio per *δραματίζω*. Hoc TV igitur] Vide, quàm artificiose totam hanc disputationem absoluat; arma scilicet iure sumpta esse pro patriæ salute. AT. C. Decianus] Orator, (vt ex præceptis Rhetoricis apparet) utitur argumentis erutis ex locis, quæ sunt vel insita, vel remota: cum itaque Labienus ad commouendos plebis animos in rostra attulisset Saturnini imaginem, Cicero ad la befactandum hoc factum, remoto argumento vititur: præiudicium uocatur hoc pacto C. Decianus, quod conquestus esset de Saturnini Morte; Sext. Titius, quod habuerit imaginem L. Saturnini condemnati sunt, & tu, Labiene, qui domi Saturnini imaginem habes, condemnandus es. NOTIS turpitudinis] Metaphora, & auxilis à persona. Valerius Maximus lib. 8. hunc hominem inquinatissimæ vitæ vocat. SEXT, Titius] Hunc lege

C. RABIRII PERDV. REO. 47

lege Agraria lata gratiosum fuisse apud populum, scribit idem Valerius lib. eodem. STATV RVNT] De industria interpretatur Cicero præiudicium hoc, quo magis Labienum urgeat. EIVS mortem honestaret] Mors illius honestatur, in cuius honorem, vel publicè statua, aut aliud aliquid erigitur, vel imago domi seruatur, ad posterorum animos excitandos. AVT suam significaret] Rectè hoc: nam illorum memoriam colimus, ad quorum imitationem nos totos effingere conamur. ITA QV] mihi mirum] Admiratio hæc Ciceronis non sine imprudentiæ nota ipsius Labieni est, vt qui sit ueluti hospes in re Romana. VNDE hanc tu Labiene] Saturnini iamdiu interfecti imaginem protulerat, T. Labienus, ut eius memoriam reficando populo Romano misericordiam excitaret: notum illud Horatii in Arte poetica.

Segnius irritant animos demissa per aures,

*Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ,
Ipse sibi tradit spectator.*

Aristoteles quoq; Rhetor. secundo probat, Res acerbæ, & quæ oculis subiiciuntur, misericordiâ magis mouere, quàm quæ audiuntur. A DEOS scopulos] Eleganti Allegoria, seu translatione, a nauis ducta irritat Labienum, eidemq; simul exprobat hoc factum, quo innuit, exemplo Sexti Titii ipsum quoq; damnandum esse. IMPRV

TIA laboris] Metaphora a corpore ad animum, eadem illustratur argumento à contrariis. A N non intelligis] Alio nunc argumento defenditur Rabirius, sumpto ab auctoritate, virtute, integritate virorum, de Republica bene meritum, tum vita sanctorum, tum viventium. Hoc autem probat, non posse Rabirium condemnari, quin condemnentur tot viri illustres, qui pro patriæ salute arma sumpserant: at hoc iniustum, ergo & illud: immo Rabirium potius excusandum esse, quàm hos, ut cuiusquam periculi deprecatione ætas, qua tunc erat, afferat. Hoc eodem argumento usus est pro Milone. Non potestis hoc facinus improbum iudicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. huius præcepti, seu artificij meminit Aristoteles Rhetorico- rum 2. ubi de Socrate, a Melito in iudicio vocato, loquitur. M. SCAVRVM] M. Æmilium principem Senatus; huius meminit Cicero in Oratione pro Murena his verbis. M. Æmilius Scaurus memoriam, prope inter mortuam, sui generis virtute renouavit, Plutarchus etiam de fortuna populi Romani huius meminit. M. ANTONIVM] Meminit huius Cicero in oratione post reditum ad Quirites. De Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est M. Antonius, homo eloquentissimus cum A. Albino col-
lega

lega senatum, aut populum est cohortatus. Hic etiam summum civium studium, & vigilantia tuenda Reipublicæ in illo tumultu cernitur. De tribus ætariis] Doctissime de his scribit Carolus Sigonius lib. 2. cap. Octavo de antiquo iure civitatis Romanorum, ostenditque, quid a Quæstionibus differant. L. FLACCVM] Amplificatio à personis consulum; quorum virtus hic à Cicerone commemoratur ad deterrendum Labienum, ad commones faciendosque Quirites, ne quid acerbius statuant, de C. Rabirio. C. MARIVM] Repetitio hæc pathetice prolata est ab ipso patrono Cicerone. QVOD excogitabitur] Fulcit idem ipsum argumentum Cicero loco, a minori ad maius, si supplicio afficiendus est, qui paruit, multo magis plebiscendus, qui imperavit. Ac si fides] Conquerere- batur Labienus, fide violata Saturniaum interfec- tum fuisse: id nihil officere Rabirio posse, ostendit Cicero, sed Mario, immo ne huic quidem, quippe quod fidem dare non potuerit Marius, nec quicquam polliceri Saturnino inficio Senatu illustratur tota hæc defensio Allegoria, & meta- phoris. Scribit Appianus, Glauciam, & Apuleum Mario fretos deditione fecisse, & post illum Sau- scium. QVOD iam ista. C. Mario] Obiectio hæc Labieni ab Epicureo accepta est, qui censebat vna cum corpore omnia deleri. Admonendum au- tem censeo lectorem, ut diligenter hæc, quæ de
E glo-

30 COMMENT. IN ORAT.
gloria, & nominis immortalitate disputat Cicero
conferat cum illis, quæ iidem sub finem Oratio-
nis pro Archia Poeta leguntur; Vt hinc copiam
variandæ sententiæ sibi comparare possit. Sanè
valde inter se congruunt, & de industria addita
videntur utraq; Perorationi, ad animos audito-
rum inflammandos. QVAPROPTER equidem]
Vehementissima conclusio, verbis consonantiori-
bus exornata; obtestatione fulta; qua animum su-
um erga viros fortes, vita functos, indicat, & pate-
facit: spectat autem eò, ut intelligant Quirites, nul-
lo modo condemnandos esse. AT si pro illorum]
A pari, & simili, ut illi pro salute patriæ arma sum-
perunt; sic ego pro illorum laude eadem capiã.
ET ENIM quirites] A Dissimili, vitæ curriculum
exiguum est, at gloriæ immensum. QVARE si
eos] Altera conclusio, vtilitatem futuram, polli-
cens, eadem illustratur contrariis. VT INAM fe-
cisset] Superius de hac quæstione loquens; Vti-
nam hanc mihi facultatem causa concederet. Illu-
stratur hic locus argumento a minori ad maius,
exornatur per sonarum conditione, de qua Vide
Arist. Ethic. 5.

ANA-

C. RABIRII PERDV. REO.

ANALYSIS ETHICA.

- I Quæ causa iustissima videtur ad aliquem defen-
dendum, eadem ad absolvendum iustissima
debet videri.
- II Si est boni consulis, cum auxilia cuncta Reipub-
licæ labefactari, conuelli que vias, ferre o-
pem patriæ, succurrere salutis, fortunis que
communibus, implorare civium fidem suam
salutem posteriorem salutis communi ducere,
est etiam bonorum, & fortium civium in-
tercludere omnes seditionum vias, munire
præsidia Reipublicæ, summum in consulis
imperium, summum in senatu consilium pu-
tare.
- III Ope, & auxilio multo magis Iouis optimi ma-
ximi, quam ratione hominum, & consilio
gubernatur.
- IIII Miserrima est ignominia iudiciorum publico-
rum, misera mulctatio bonorum, miserum
exilium: sed tamen in omni calamitate re-
tinetur aliquod vestigium libertatis; mors
deniq; si proponitur, in libertate moriamur.
- V In discordiis civilibus tria natura esse solent;
aut esse cum malis, aut cum bonis; aut la-
tere. latere mortis est instar turpissimæ, cum
malis, furoris, & sceleris: honestas, & pu-
dor cum bonis esse cogit.

E 2 Tantis

1^a COMMENT. IN ORAT.

- VI** Tantis in Reipub. periculis, laboribusque C. Marius non vixisset, si nihil longius, quam vitæ termini postulabant, spe, atque animo de se, & gloria sua cogitasset.
- VII** Nemo in Reipub. periculis cum laude, ac virtute versatur, quin spe posteritatis, fructuq; ducatur.
- VIII** Cum multis alijs de causis virorum bonorum mentes diuine mihi, atque aeternæ videntur esse, tum maxime, quod optimi, & sapientissimi cuiusq; animus ita præsentiit in posterum, ut nihil nisi sempiternum spectare videatur.
- IX** Exiguum nobis vitæ curriculum natura circumseripsit, immensum gloriæ.
- X** Qui eos, qui iam de vitâ decesserunt, ornant, iustiores sibi mortis conditionē relinquant.

ANALYSIS POLITICA.

- I** Lex Fabia de seruis.
- II** Lex Porcia de ciuib; : hæc eripuit libertatem ciuium licitori.
- III** Laus non mea, sed maiorum nostrorum est, car-nificem de foro, crucem de campo sustulisse.
- IIII** Viri principes ciuium libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse velle debent.

Non

C. RABIRII PERDV. REO. 13

- V** Non est popularis ille, qui in concione carnificem, quiq; vincula adhiberi putat oportere.
- VI** Seruos nō nostros suppliciorum omnium metu dominorum benignitas vna vindicta liberat.
- VII** An interest inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causa fuit?
- VIII** Statutum fuit, improbum ciuem eum esse, & nō retinendum in ciuitate, qui hominis hostilitē in modum seditiosi imagine, aut mortē eius honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoueret.
- IX** Turpe est, si quis sit hospes suæ ciuitatis, & ignarus disciplinæ, consuetudinisq; ciuilis.

E 3

In eorum gratiam, qui vetustis monumentis dele-
clantur, placuit huc asserre testimonium lapidis,
Arimini eruti: in quo C. Marij præclare gesta
leguntur: mentioque præcipue fit huius facti, ex
quo Rabiriana orationis argumentum pendere
videtur.

C. MARIUS COS. VII. TRIB. PLEB. Q. AVG.
TRIBUNVS MIL. EXTRA SORTEM FELLVM
CVM IVGVRTIA REGE NVMDIÆ GESSIT,
EVM COEPIT. TRIVMPHANS IN SECVN-
DO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DV-
CI IVSSIT. TERTIVM COS. ABSENS CREA-
TVS EST. IIII. COS. TEVTONORVM DELE-
VIT EXERCITVM. V COS. CIMBROS FVDIT.
EX ILLIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMP-
PHANS. REM P. TVRBATAM SEDITIONI-
BVS TRIB. PLEB. ET PRÆTOR. V. QVI
ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT
VI COS. VINDICAVIT. POST LXX. AN-
NVN PATRIA PER ARMA CIVILIA PVL-
SVS, ARMIS RESTITVTVS EST. VII. COS.
FACTVS EST. DE MANVBVS CIMBRIS ET
TEVTONICIS AEDEM HONORI ET VIRTV-
TIVICTOR FECIT VESTE TRIVMPHALI CAL-
CEIS PATRICIIS.

DE ORATORIS OFFICIO

E T

DE QVINQVE RHETORICÆ

PARTIBVS DISPVATIO.

VEMADMODVM Laus
atque vituperatio ex iis actio-
nibus emanât, quæ nostræ sunt
propria, ex quo non aliquis la-
udatur, quod diuitiis affluat,
roboreue præstet; neq;, quod
quis egenus, imbecillusue sit,
vituperatur; cum diuitiæ, vires itidem fortunæ,
naturæque potius acceptæ referendæ sint, quàm
nobis ipsis adscribendæ; ita Orator si persuadet,
vel non persuadet, non semper tamen laude, aut
vituperatione dignus est existimandus: nam eue-
niet, vt non persuadeat, cum tamen optimus sit
Orator: perinde ac esse potest Nauarchus peri-
tus, qui naufragium faciat: duxque egregius, qui
victoria cadat: cum scilicet in ijs, quæ eveniunt,
plus virium inesse possit, quàm in Nauarchi arte,
aut in ducis disciplina. Oratoris igitur officium
est, ita dicere, vt persuadere possit: sique bene-
dixerit, hoc ipso sit contentus, tametsi eius ora-
tioni non semper iudex assentiri videatur. Exi-
stimo autem benedicere, & persuadere formam

quamdam, & similitudinem honestatis, & dignitatis habere: quemadmodum enim post honestum non statim consequitur dignitas, illud tamen laudatur, quod eius finis non in ipsa dignitate constitutus sit, sed in animæ intellectus perfectione, ita non semper, quoties orator eloquens dicit, persuadet; hic tamen, quia ad finem, sibi propositum, peruenit, in quo artis perfectio versatur, laude dignissimus est habendus. Si, in quod artifex intēdit, id semper arte assequeretur, utilis semper medicina esset; quæ tamen per sepe inutilis cernitur, egrotantis culpa: nunquam tamen hæc obest, si ea peritus medicus utatur: pari quoque ratione Rhetoricæ ars non semper palmam oratori affert, cum ipsa interdum ea causa, quam agit, longe sit inferior; efficere tamen potest, ut is, qui dicit, commereat nihil, cuius causa sit exhibilandus. Quia propter & amplectenda est, non modo, quod per sepe sit utilis, sed etiam, quia nihil unquam damni afferat. Quamquam autem, quod ad ipsam attinet, errare nunquam potest (si enim erraret, ars neutiquam esset) attamen eò maiorem utilitatem afferet, quod capacitas, ubertasque ingenii illius præstantior extiterit, in quod iacta fuerit, & seminata. Nam, sicut Ars fluxit à natura, ita ab illa ali, & adiuvare cupit: & quo magis illius auxilio destitueretur, eò imbecillior extiterit; instat tenere plantæ, cui si naturalis humor de-

desit, per facile arefcit. Itaque cum minus utriusque particeps Orator esse possit, optandum sanè est, ut arte potius careat, natura vero excelsat, quam contra, hac langueat, illa vero plurimum polleat: rationi siquidem consentaneum esse videtur, ut quibus rebus periculum commune imminere cernitur, in iis dignioris ratio habeatur. Porro naturam arte nobiliorem esse, hinc colligitur, quod artis mater est, utque mater filię iure est anteferenda. Quod si ad perfectam artem natura quoque perfecta accesserit, longe illustrior utriusque virtus, excellentiaque apparebit: uti fertile solum plus fructus affert, si a bene perito, diligentique agricola excolatur. Etenim neque Apelles alterius pictoris penicillo, & coloribus scitè adeo effingere potuisset pulcherrimam illam Venerem, quæ in sui ipsius admirationem cunctam Græciam traxit: neque Apellis penicillo, & coloribus alius pictor eandem Venerem pinxisset. Nimirum est necesse, ut quæ partes ad totius perfectionem tendunt, harum unaqueque, quantum ad ipsam attinet, sit perfecta: nec sine lapidum delectu similitudinis habebit satis, quicquid ab Architecto, licet perito, ædificabitur: nec egregius miles, dimicans sine armatum præstantia victoriam referet: nec in aere caliginoso lux ignis apparebit; tamen si suapte natura ignis & splendens, & lucidus sit: ex quo consequitur,

quitur, ut naturæ ars adhæreat: quod si ita erit, artifex alteri largietur, quod ab altera eripiet: Cæterum ambas exercitatione adaugebit, eò usque eas adducens, quoad propius ad perfectionem accesserint; aut saltē recedant ab illis vitiis, quibus ipsarū ieiunitas dignoscitur. Tribus his partibus utetur in tractandis tribus generibus, iisdemque tribus modis. Partes sunt hæc: Natura, Ars, Exercitatio. Genera sunt: Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale: Modi: ut doceat, delectet, & flectat. In quolibet horum generum partes adprime necessarię sunt: Genera interdum separatim tractantur, interdum simul admiscuntur, eademque in causa: ut cum parricida, de Republica bene meritis, defenditur: cum enim tunc genus causę propriū Iudiciale sit, cogitur tamen Orator confugere ad demonstratiuum, & quantum potest, reum, laudibus ornare, ob ea, quę pro patria gesserit. Hęc cum præstiterit ad Deliberatiuum se totum conuertet. Hic vero disputat, an interficiendus sit parricida, patrię utilis: quia vero statum causę attingere, intelligit, valde fini, sibi proposito, aduersari, per illa duo genera vagatur: utque sagax miles, non eam partem detegit, in qua ipse laedi potest: verum se ea corporis parte offert hosti, quę tutior, & armis plane obiectus est. Quod ad modos attinet, quanquam tres omnes valde necessarii sunt, attamen, quia Orator, ut Iudicis

anti-

animum flectat, sibi proposuit, & quod velit eum trahat, docere, & delectare non tanti faciendum, quam flectere videtur, ad quod, veluti media, ad finem, diriguntur. Illud quidem constat, Docere, & Flectere, non valde esse seiunctum: Orator enim, qui docet, Iudici causę cognitionem affert: omnis autem cognitio animi est motus: pari quoque ratione, cum mouemus, utcumque docere videmur: neque enim orator mouere poterit, nisi patefecerit, ecquid laudis, aut vituperationis, utilitatis, aut damni inde sit consecuturum: atque hac ratione vno, eodemque tempore docet. Aptiorem tamen ad persuadendum, atque accommodatiorem eum videas, qui multum flectit, parumque docet, quàm eum, qui cum multa doceat, parum flectit. Quocirca in Ctesiphontis causa Æschines, qui docebat, à Demosthene, qui mouebat, superatus est. Ut igitur delectare minus est, quàm docere, ita docere, quàm mouere minus quiddam est. Licet autem ex hisce tribus modis docere, Iustitiam, uti fundamentum, propositam sibi habet, quę leges nituntur, non est tamen, quod existimemus, hac sola Oratorem ad optatum finem peruenire posse; etenim si mouere, & docere inter se opponerem, simul efficerem, tamquam inter se contraria, contrarios fines ut intuerentur: utque, sicuti docere propositam iustitiam habet, ita mouere Iniu-

stitiam

60 DE ORATORIS

stitiam rueretur, quod cum ita esset, omnium iniustissimus habendus essem, si, Iniustitiam Iustitiae praeferrendam esse, censerem. Verum quam ego comparationem facio, ea non est inter contraria, in modo vero inter similia; ut inter harum formam nullam interdum dissimilitudinem dignoscas; ut enim Docendi proprium est Iustitia, ita Mouendi Equitas; quae ambae virtutes sunt eademque per sepe inter se adeo coniunctae, ut eas Orator arte nequeat disjungere: quin potius: quod acius unam tuctur, eò magis fouet alteram. Natura itaque haec similia, & coniuncta sunt, euentis tamen diuersa, & disiuncta: firma si quidem & stabilis est Iustitia, neque vnquam a lege dissentiat: Equitas per sepe vagatur, atque vna cum cogitatione in diuersas partes trahitur, cōem sensum amplectens, ut eum, qui legem superet; & qui instat veritatis luminis maioris lumine illustretur: nempe à diuina iustitia, cui Iustitia humana, legibus comprehensa, quacunque ratione cogitur cedere. Erit itaque quandoque Iustitia sine aequitate, at sine Iustitia videas nunquam aequitatem: quod perinde se habet, ac si dicas, alteram non semper laudabilem esse, alteram vero nulla vnquam ignominia notatam: etenim Iustitiae perfectio, & absolutio in eo sita est, ut legibus obediatis: aequitatis autem, ut rationi obtemperes: ratio peccat numquam, etenim, quod ratio est, utique

OFFICIO.

61

que semper est iusta: lex vero errare potest; tum quod, qui eam sanxit, non vere iustus erat, aut si fuit, temporum conditio humanas res euertit, ciuilibusque vitae rationem commutat; quodque olim iustum fuit, iniustum efficit, & contra. Sum ego in hac sententia, ut existimem, oratoris laudem magna ex parte in hoc sitam esse, ut moueat: quemadmodum vero vigor, sensusque non satis est, ut animal omnibus numeris absolutum sit, sed ratio etiam exigitur; ita ut perfectus sit orator, non est satis, ut delectet, & doceat, sed ut moueat ad primum necessarium est: & veluti, ubi ratioprehenditur, ibi etiam sit vigor, & sensus est necesse, quippe quod natura ita postulat, ut quod minus excellens est, excellentius sequatur, ita quicumque Orator Iudicis animum flectere poterit, idem etiam, ad docendum, & ad delectandum erit aptus: cum enim ad mouendum ingenio, & prudentia sit opus, altero ut argumenta inuenimus, altera vero ut inuenta ordine disponamus, sicuti diatribis hisce partibus iunctis mouemus, ita iisdem non solum iunctis, sed & disiunctis delectamus, & docemus; cum delectare ingenio satis possimus, & prudentia docere. Quamobrem si Orator, & natura, & arte, quae exercitatione perfectae sunt, talis erit, ut monere norit, moueatque cum dicit, mouendi hac scientia officio fungetur suo: mouendo verò, propositum sibi finem

finem assequetur. Officium nunquam aberrat, cum Ars perfecta est; at finis fallax, aut iudicis inscitia, aut aliqua animi perturbatione, aut quod causa, ab Oratore suscepta, sit huiusmodi, ut in ea ars quicquam proficere nequeat: perinde ac accidit interdum, cum bene exercitatus sagittarius scopum, sibi propositum, non attingit: non quia sagitta minus recta sit, aut non certus oculus, quo collimauit; sed quia aura defleat, & digreditur ab illa linea, ad quam oculorum obtutu ducebatur. Quamobrem concludendum est, officium, atque etiam Oratoris laudem, non in eo sitam esse, ut, quam agit, causam obtineat; sed cum eam ita agit, ut sui ipsius culpa non eadem cadat: ut autem culpa hac careat, id est, ut mouendi scientiam probe teneat in qua continetur, & inuentio, & dispositio, quamquam de ea plurima præcepta literarum monumentis sunt prodita, mihi tamen, non ea satis esse videntur, quæ tum veteres, tum recentiores scriptis mandarunt. Nam vniuersalia quædam scriptores nonnulli tradiderunt, quæ magna ex parte homini, vel mediocri ingenio prædito, absque alio lumine parere possunt; alij vero acutiori ingenio, maiori quæ doctrina exculti, ea quidem dixerunt, & docuerunt, quæ tum vtilia, tum pulchra licet sint habenda, artem tamen exemplis neutiquam illustrarunt: quod mea quidem sententia, tam neces-

sarium

sarium est, quam ad diiudicandam picturam lumine est opus. Vera hæc esset via, qua perspicile ad eloquentiæ laudem perduceremur, si ex iis, quæ a Demosthene, & Cicerone dicuntur, conficiatur Rhetorica: & ea, quæ ab his duobus absolutissimis Oratoribus scribuntur, in artem redigantur; eaque ars ad pauciora capita referatur. Hæc enim absoluta ars esset, quæ perfectissimæ naturæ exemplis comprobaretur: cum Idea nulla excellens esse possit, nisi ea, unde ea ipsa oritur, sint perfecta. Sed quis hæc præstiterit? Quis de horum præstantissimorum excellentia ingeniorum ferre iudicium poterit? quis ea inter se conferre? quis ostendet, in quibus alter ab altero non dissentit, in quibus dissentit, in quibus penitus sint contrarii? Quis rationibus probare poterit, cur alter secus sentiat, vel etiam alteri aduersetur; neuter tamen peccet, uterque vero mire excellat? Hoc vero si arduum, difficileque est, ut certe est, quanto difficilius erit, horum exemplis alia instituere exempla; quæ doctrinæ horumque elegantia respondeant? atque ex iis, quæ in dies euenire uidemus, antiquæ eloquentiæ lumen effingere? Rhetor, noli mihi ut ostendat, ubi sit Narratio, ubi Diuasio, ubi Confirmatio, non hæc ea sunt semina, unde perfecta eloquentia potest oriri. Obsonium hoc omnibus est commune, quodque vulgares homines potest explere:

re:

re: longe delatior, longeque suavior cibum appetere uidentur ingenia prestantiora, quæ illa mediocritate contenta non sunt, neque uulgi actiones sibi proponunt, sed ad immortalitatis apicem adspirant. Quocirca huiusmodi ingenius proponi uellem Rhetoricam aliquam ab his, quæ leguntur, diuersam: qui uero eam scripturus sit, duas huic Ideas propositas esse optarim ego: alteram imperfectam, alteram uero perfectam: atque imperfecta ea mihi detegat, in quibus errauero; perfecta uero antiquorum exactam, absolutam, quæ doctrinam patefaciet, duorum nempe illorum, qui inter antiquos excelluerunt: atque hac ratione mihi duo loquendi genera proponendo, alterum prauum, ab ipso excogitatum, ex corrupto genere dicendi oratorum recentiorum; alterum optimum, ex antiquorum oratorum scriptis desumptum: corrupto, prauoque illo me docebit, qua in re peccem; altero præscribet mihi regulam normamque aliquam, qua bene dicere possim. Quantum uero, Dii boni, ex hac comparatione luminis orietur; quod ostendet nobis, quæ nunc maxima existimamus, ea perexigua esse? Verum quod huiusmodi Rhetorem, qui suis scriptis nos erudiat, non facile inueniri posse, existimem, præclare nobiscum agatur, si hisce præceptis, quæ hactenus de hac dicendi arte literis sunt prodita, appropinquare, ne dum peruenire poterimus ad

De-

Demosthenis vim, qui oratione sua fulgurare, & tonare videbatur: atque etiam ad eam Cicero, qui dicendo tantum ualuit, ut aliquando populo Romano persuaserit, eas leges abrogandas esse, quæ ipsi utilitatem magnam afferebant. Istud ipsum præstare nos poterimus, si tantum sciremus: tantum autem didicerimus, si dicendi viam doceamur. Concludam, Rhetoris perfecti disciplina perfectos multos oratores posse oriri, ut ex sigillo multas formas: at Rhetorem perfectum neutiquam esse posse, nisi prius orationes, suisque scriptis perfectus dignoscatur orator: nam, docere rationes, proprium est Rhetoris, rationes uero exemplis illustrare, magis ad Oratorem, quam ad Rhetorem spectat. Quamquam autem ratio magis, quam exemplum, necessaria est, ipsaque sua ui nobis multum prodest, attamen, quod sæpe, quid ea sibi velit, nobis est obscurum, profuerit magis, si, uti exigit necessitas, exemplis illustrabitur; quæ, speculi instar, artis figuram nobis referunt.

F

DE

DE QVINQVE ORATIONIS

PARTIBVS.

I omnes homines æque scientes, & æque probi essent, Rhetorica neutiquam esset opus: nam scientiæ adminiculo ab omnibus dignosceretur iustitia; & probitatis auxilio eandem amaremus omnes. Rhetorica tum probis, tum prauis hominibus inuenta est: ab illis scilicet, qui veritatem tuebantur, & a quibus eadem oppugnabatur. Veritatis defensor certus erat, causam iustam esse, at ad eandem obtinendam, non hoc illi satis erat. Opererecium fuit, vt à iudice iusta dignosceretur; quod vt assequeretur, scientia opus erat, quæ, vt dixi, non eadem in omnibus cernitur: in omnibus enim si eadem esset, quilibet iudex, & verum & falsum dignosceret; atque hac ratione Oratoris ars inutilis prorsus esset, atque superuacanea. Sed iustus Orator, is scilicet, qui iustum tuebatur, cum intelligeret, se æquioribus rationibus pugnare, vereretur tamen, vt iudex inscitia aliqua eandem capax non esset, simplici oratione contentus non fuit, sed ad artem confugit, priusque Dispositionem excogitauit: prius dicam, nam in causa iusta non

PARTIBVS.

non multum de Inuentione laborauit, cum, eafatis esse, existimaret, quæ in controuersia versabantur. Totus in Dispositione fuit: Narratio si quidem confusa non docet; quod cum minime facit, vtique mouere nequit; atque ita inanis prorsus est. Ordo ille est, qui delectat: cogitur homo suapte natura ordinem amare; homo si quidem, ipse nihil aliud est, quàm ordo: mens nostra ordo est quidam, si eam recte perpendere velimus: Ordo est corpus hoc, quod menti obedit, si figure proportionem consideremus. Quod igitur ordinem homo amet, non mirum est; nam ipse totus est ordo, quem cum amat, sui ipsius similitudinem amat. Hominem vero ordinem esse, id quoque minus est mirandum, cum ab artifice, non confuso, sit effictus, sed qui ordine adeo gaudeat, vt ab ipso, tanquam a prima Idea omnes ordines fluxerint. Creauit Deus hominem, vt etiam mundum: quemadmodum vero prius mirata quadam temperatione mundum creauerat, ita deinde seruato eodem ordine creauit hominem, vt homo mundum, mundus hominem, vterque vero ipsum Deum referret. Redeo ad superiora. Dico igitur, cum Orator existimaret, ob diuersa hominum ingenia artem esse necessariam, eam excogitauit partem, qua homo delectabatur magis: inuenit autem dispositionem: hanc autem fortasse non inuenisset, nisi quod Mundi for-

DE QVINQVE ORAT.

ma penitus perspecta, in eo illam adamauit: atque etiam considerata hominis formam, in se ipso eandem vidit. Id opis cum excogitasset, ad maiora contendit: nec contentus, iudici vt explorata esset veritas, dedit operam, vt cum voluptate eandem cognosceret: atque ita Elocutionem inuenit, quæ fortasse non minus ordinem adiuuat, quam ordo Inuentioni auxiliatur: poterat enim Ordo, si longior esset, iudicis animum defatigare; at Elocutio exculpta, perpolitæque illū reficit, & noua quadam voluptate vltius semper eum adducit; ita vt harmonia hac delinitus, non modo non expleatur, sed magis ac magis desiderio illius detineatur. Visum autem eidem Oratori deinde est, neque recte ordinari posse inuentionem, nec ordinem exornari posse absque memoriæ beneficio. Quanquam autem beneficium hoc naturale est, quia tamen non idem in quouis cernitur, sed eo alius alijs excellit, animū induxit, vt artem excogitaret, qua ipse huic vicio mederetur; atque artificiosam memoriam reperit, qua loca quædam intuens mens nostra, ac si monita esset, quod præterierat, reuocaret; atque huiusmodi exercitatione paulatim ea cōseruaret quæ meditando inuenerat: quippe, quod ad ea, quæ volumus conficienda, vsus aptiores nos reddat. Sequitur Pronunciatio. Quid de hac dicemus? dicemus, vnumquodque animal sibi simile appe-

PARTIBVS.

appetere: ex quo si in planitie aliqua brutorum multæ essent species, exempli gratia, multi lupi, cerui, equi, videres, amore actos naturali, lupos cum lupis, equos cum equis, ceruos cum cervis versari: eodem amore impellitur homo erga sibi similes. Natura nos primum ipsos amamus; generatim deinde omnes homines; cum se ipsum amat homo, proprietatem amat, cum ceteros homines similitudinem. Hic aliquis ex me querat, qui fiat, vt non æque omnes homines amemus; sed impari amore alium magis, alium vero minus: respondeo; hoc cognitu non admodum difficile esse: quilibet se ipsum amat, qui vero se ipsum amat, causam etiam amat, a qua ortum ducit: hoc non a Deo trahit originem, Deum itaque amat homo. Deus absoluta est pulchritudo, amat itaque pulchritudinem homo: hanc vero non in vno Deo amat, sed in quouis eam agnouerit: quia vero pulchritudo in omnibus hominibus eadē non est, consequitur, ut amor noster erga omnes homines idem non sit. Inspice multos homines, quibus cum tibi intercedat amicitia nulla, nulla necessitudo, aut tale quidpiam, omnes amabis, quod ex tua specie sint; experieris tamen, animū tuum occulta vi quadam tacitum rapi ad illum diligendum magis, cui plus venustatis inest. Venustatem hanc tum naturalem, tum artificiosam diligimus: artificium non efficere tantum.

potest, quantum natura, plurimum tamen potest;
& contra, nulla unquam negligentia, aut incuria
naturæ lumen potest extingui, aliqua tamen ex
parte illud inoscurabitur. Orator, cui propo-
situm est, ut oculis, & auribus inferuiat iudicis, quia
non ignorat, hos duos sensus voluptatem animo
asserre, pulchritudinem hanc artificio, & diligen-
tia inuestigat: quia vero novit, pulchritudinem
ipsam nihil aliud esse, quàm ex varijs rebus re-
ctum quoddam compositum, studet, quantum
potest, ut componat, & simul concinnat vocem,
faciem, & corpus, utq; harum triū partiū consen-
sione utatur, pro ut causa ipsa exigit. Concinnitas
hæc, & elegantia a nonnullis Rhetoribus Pronun-
tatio, a nonnullis Actio dicitur, & inter quinque
Oratorias partes ordine postremum locum, sed
sua dignitate primum fortasse obtinet. Immo
affirmare possumus, primam esse, ne scilicet De-
mosthenis septembris in dubium reuocetur, qui in-
terrogatus, quid primum in Oratore esset, Actio,
respondit; quid secundum, Actio, quid tertium,
Actio; ac si inferre vellet, eam reginam esse, cate-
ras alias ancillas. Hæc sunt, quæ de Oratore in-
usto: nunc de iniusto dicamus. Vterque arte uti-
tur, diverso tamen fine. Iustus ea utitur, ut iudi-
ci lumē afferat, Iniustus, eidem illud ut adimat;
atque iniustus ingenij tanta utitur dexteritate, ut
uerum oppugnet, quanta iustus, ut id tueatur. In-
iustus

Iustus de iudic. incertitia dubitat, iccirco eum studet
docere, iniustus illius probitatem timer. Qua-
mobrem illum decipere conatur: alteri placet,
vera pro ueris haberi, & ut, quæ sint, innotescant;
alteri uero, falsa in dissimulari, ut quæ minime
sint, ea tamen esse videantur, & hæc causa sunt,
cui iustus Orator de Inventionem parum sit solli-
citus: iniustus uero maiori studio, diligentiaque
in hanc incumbit, q̃ in cæteras partes. Oratori
iusto ex ipsa causa patuit inventio, in eaque per-
sistit: iniustus cum ea desitueretur, ut eam inue-
nirer, aliò se contulit. Hi duo fuerunt Rhetoricę
inuentores, quæ tum multorum bonorum; tum
etiam malorum instrumentum esse potest. quod
enim & Iuabus diuersis causis fluxerit, duo etiã,
inter se diuersa, constituere potest. Illud quidem
fatendum est, eam eò aptiorem esse ad asserendã
utilitatem, quàm damnum, quò facilius est uerũ,
quàm falsum iudicare: nam uerũ substantia se
ipsam quasi prodit; at mendacij imago ab exter-
nis oritur: ex quo cum euenit, ut uerum cum fal-
so pugnet, certamen est impar: etenim uerum suo
ipsius robore præstat, & sua ui uirtutis falsum
quia natura imbecillum sit, cum uiribus dissidat-
uis, aliunde auxilium petit, & artis obiectum at-
mis sciat contra naturam; qua tamen nullo nego-
tio uincitur, eoque facilius, quò falsum sola arte se
ipsum tuetur; uerum autem, & arte, & natura;
cum

72 DE QVINQUE ORAT. PAR-
cum, ut initio dixi, Rhetorica æque commu-
nis sit Oratori iusto, ac iniusto.

Finis
FINIS.

Qustum vita

nel

Questa
Questa

Neola
Neola

Ille amare videtur sic est sicut iustitia.

